

Konkurrensen med den svarta sektorn – ett stort problem för företagen och samhällsekonomin

NOVEMBER 2021

Innehåll

Förord	2
Slutsatser	3
1. Inledning	6
2. Problembilden	9
2.1 Många företag lider av konkurrensen från svart sektor	9
2.2 Stort utanförskap	14
2.3 Internationellt sett höga arbetskraftskostnader	16
2.4 Höga löneskatter och få jobb med låga utbildningskrav	19
2.5 Höga skatteklilar	20
3. Lägre priser för kunden ger fler vita jobb	23
3.1 Sänkning av restaurangmomsen	23
3.2 Lägre arbetsgivaravgifter för unga	24
3.3 ROT-avdraget	25
3.4 RUT-avdraget	28
3.5 Studier av sammantagna effekter på skattemoralen av RUT och ROT	30
3.6 Utländska erfarenheter	33
3.7 Summering av erfarenheterna	34
4. Sammanfattande diskussion	35
Referenser	38

Förord

Kriminalitet är ett samhällsproblem som vuxit under de senaste åren och därmed också kommit att dominera den politiska debatten. Av självklara skäl står det grova våldet och den organiserade brottsligheten i centrum för debatten. En mindre debatterad aspekt är arbetslivskriminaliteten. Den tar sig olika former och uttryck. Här återfinns ”företag” som i stort sett helt bygger på olaglig verksamhet som inte sällan är kopplad till annan grov kriminalitet i samhället - till på den andra änden av skalan företag som blandar vit verksamhet med svart och som inte har kopplingar till annan olaglig verksamhet.

Arbetslivskriminaliteten är ett stort problem för samhället och näringslivet – mer än vart femte företag uppger att det har utsatts för konkurrens av skattefuskande företag. Räknar man med andra regelbrott än skatter uppger vart tredje företag att man upplevt osund konkurrens. Förutom att det skapar problem för det enskilda företaget bidrar det till sämre fungerande konkurrens och lägre produktivitet vilket skadar hela samhället. Vita jobb slås ut av svarta.

Lösningen på problemet är förstås omfattande, uthålliga och verkningfulla åtgärder mot den grova kriminaliteten. Dessa behöver dock kompletteras med reformer som åtgärdar grundproblemen med höga skatter. Det är inte rimligt att den som köper en tjänst måste ha en lön som är nästan fyra gånger högre än det som säljaren kan få i lön för tjänsten.

ROT och RUT reformerna har varit välkomna och bra. De har visat att vi kan vända utvecklingen. Vi kan försvåra för den svarta sektorn samtidigt som vi skapar vita jobb. Vissa debattörer påstår att ROT och RUT är statliga ”subventioner”. Ett felaktigt påstående. Att människor får behålla lite mer av sina pengar kan aldrig vara en subvention. Oavsett fel eller rätt i sak missar påståendet helt syftet med att bekämpa kriminalitet. Något som vi inte kan eller vill acceptera.

Min förhoppning är att du läser denna rapport, funderar och debatterar. Vad tycker du? Hur ser vägen framåt ut? Hur bekämpar vi den ekonomiska brottsligheten samtidigt som vi stärker och utvecklar arbetsmarknaden och näringslivet? Mitt svar är klart: En viktig del är hårda och effektiva åtgärder mot den organiserade brottsligheten. Här behöver vi till exempel underlätta för våra myndigheter att prata med varandra genom att öppna upp sekretesslagstiftningen. Men vi behöver också sänka skatterna så att arbetet i den svarta sektorn flyttar in i den vita.

Slutsatser

En typ av konkurrens som alltför sällan diskuteras är den som många företag, främst inom tjänste- och byggsektorn, känner av mot framför allt svartjobb och mot företag som medvetet struntar i att följa regelverk och lagar, det vill säga mot helt eller delvis kriminella verksamheter. Denna rapport analyserar och beskriver denna konkurrens framför allt vad gäller olika hushållstjänster.

Existensen av svarta jobb har starka direkta kopplingar till annan kriminalitet. Det underminerar etik och moral, inte minst skattemoralen, i samhället, samtidigt som svartjobb och kriminella företag försvårar eller hindrar tillväxt i och slår ut seriösa företag. Därmed försvagas även den totala tillväxten i ekonomin. Lågproduktiva svarta verksamheter slår ut högproduktiva vita.

Rapporten visar att:

- Konkurrensen mot svartjobb och kriminellt företagande är betydande för många seriösa företag. Mer än vart femte företag upplever konkurrens från skattefuskande kriminella företag. Läger vi till företag som bryter mot andra typer av regelverk är det mer än vart tredje företag som påverkas negativt av denna typ av konkurrens.
- Svartjobb och kriminellt företagande hotar moralen i samhället samt påverkar tillväxten och skatteintäkterna negativt. Det försvårar integration och nödvändigt jobbskapande. Hårdast drabbas de svagare grupperna på arbetsmarknaden.
- Höga svenska löneskatter och lönekostnadsnivåer håller tillbaka antalet jobb med låga förkunskapskrav. Detta är allvarligt ur ett integrationsperspektiv.
- Bristande lagstiftning och bristande möjligheter att se till att lagar efterlevs i kombination med höga skatter och lönenivåer samt bristande incitament att ta vita jobb, är faktorer som bidrar till förekomsten av svarta jobb och kriminell företagsamhet. Kombinationen av höga kostnader och höga skattekilor skapar förutsättningar för svartjobb och kriminella företag.

En rad olika åtgärder har genomförts för att minska efterfrågan på svarta tjänster från hushållens sida. Rapporten visar att åtgärder som RUT- och ROT-avdraget har varit mycket framgångsrika och måste utvecklas. Sammantaget visar utvärderingarna att framför allt RUT- men även ROT-åtgärder har en hög självfinansiering och en stor effekt för att minska svartjobben, liksom för acceptansen för att köpa svart.

De utvärderingar av RUT och ROT som gjorts visar tydligt

- på en betydande efterfråge- och sysselsättningseffekt om priset för hushållen går ned både till följd av ny efterfrågan och till följd av minskad svart efterfrågan,
- att en betydande del av den ökade sysselsättningen är personer som tidigare var arbetslösa eller ej deltog på arbetsmarknaden,

- att kostnadssänkande åtgärder är mycket effektiva mot svartjobb,
- att åtgärderna kraftigt gynnar seriösa företag och ger mer nyföretagande,
- en viss, men mindre, positiv effekt på hushållens arbetskraftsutbud och mindre gör-det-själv,
- att åtgärderna är i betydande grad självfinansierade tack vare att svarta jobb blir vita.

För att bekämpa problemen med konkurrensen från svartjobb och kriminalitet behövs insatser både på utbuds- och efterfrågesidan. Det krävs ett stort spektrum av åtgärder, med fokus på följande:

- Översyn av straff och prioriteringar.
- Bättre möjligheter till samverkan mellan myndigheter och olika register.
- Starkare incitament att arbeta vitt.
- Utforma regelverket så att det är lätt att göra rätt.
- Utveckla RUT och ROT.
- Sänk företagens kostnader för att anställa med fokus på jobb med låga formella utbildningskrav.

Det gäller således att se över straffskalor och prioriteringar, att förbättra myndigheternas samverkan liksom att skapa mer incitament till vitt arbete genom att se över skatter och bidragssystem. Det behövs åtgärder som minskar kriminella företags möjligheter att efterfråga svart arbetskraft, liksom åtgärder som minskar utbudet av svart arbetskraft – det måste löna sig bättre att arbeta vitt.

Vad gäller utbudet behövs insatser som på olika sätt försvårar kriminella företags verksamhet och innefattar åtgärder som ökade resurser till polis och rättsvårdande enheter, ökad möjlighet till informationsdelning mellan myndigheter och en översyn av straffskalorna.

Andra viktiga reformer är en översyn av skatte- och bidragssystem så att det blir mer lönsamt att ta ett arbete. Därmed minskar även incitamenten att ta ett svart arbete. Åtgärder som minskar kostnaderna att anställa är också viktiga inslag för att stimulera företagens anställningsplaner. Därigenom öppnas också möjligheter för mer lågproduktiva jobb som det viktiga första steget in på svensk arbetsmarknad.

Det är vidare viktigt att utforma regelverket så att det är lätt att göra rätt. Ju mer komplicerat ett regelverk blir, desto större fördel får de fuskande företagen som helt går runt regelverket.

Men det behövs också åtgärder som minskar framför allt hushållens efterfrågan på svarta tjänster. Som RUT och ROT-reformerna visar har åtgärder som sänker priset/kostnaden och skattekiln för hushållen starkt positiva effekter vad gäller de seriösa företagens förutsättningar. Erfarenheterna visar klart på att dessa åtgärder haft viktiga och positiva effekter vad gäller att skapa nya vita jobb. Även andra åtgärder som minskar skattekilarna kan vara viktiga.

Det är därför angeläget att regelverken kring ROT och RUT fortsätter att utvecklas och utvidgas. Ur ett mer långsiktigt perspektiv skulle regelverket bli mer logiskt och begripligt om det byggde på ett mer principiellt synsätt där utgångspunkten är ett generellt avdrag för privatpersoners köp av tjänster avsedda för boende, hushåll och fastighet. Med en sådan utgångspunkt kan det därefter diskuteras vilka tjänster som eventuellt bör undantas från avdragsrätten.

Coronapandemin har lett till en betydande utslagning av jobb inom många tjänstesektorer. Att skapa nya vita jobb och därmed bryta ett hotande utanförskap för många grupper är därför nu ännu viktigare.

1. Inledning

Det är svenska företag som lägger grunden för dagens och morgondagens välbefinnande. I ett land som Sverige, där exporten motsvarar nästan halva BNP, är näringslivets internationella konkurrenskraft i hög grad avgörande för jobben, välfärden och välbefinnandet. För att belysa lönebildningens viktiga roll för konkurrenskraften har Svenskt Näringsliv under 2018–2019 genomfört projektet ”Lönens inverkan på Sveriges internationella konkurrenskraft”, där olika aspekter på lönens inverkan analyserades.

De viktigaste slutsatserna i projektet var:

- På kort sikt är pris- och kostnadstryck i relation till företagets produktivitet avgörande för konkurrenskraften.
- Allt fler delar av näringslivet är utsatta för internationell konkurrens, inte minst inom företagstjänstesektorn och inom handeln till följd av snabbt ökande e-handel.
- Kraftigt ökande konkurrens från nya tillväxtländer.
- Sammantaget har därmed kostnadsläget blivit en viktigare konkurrensfaktor på kort till medellång sikt.
- Kostnadsläget i Sverige är högre jämfört med övriga Västeuropa och än tydligare jämfört med EMU-området. Arbetskraftskostnaderna har dessutom ökat snabbare än i omvärlden de senaste åren. Kostnadsskillnaden är kraftigt högre för främst inhemska tjänstesektorer som handel, men även industrin ligger högre.
- Det höga kostnadsläget beror på höga löner, men också på internationellt sett höga löneskatter. De lagstadgade arbetsgivaravgifterna uppgår till 31,42 procentenheter, och till detta kommer olika typer av kollektivavtalade avgifter som också ökar kostnadsnivån.
- På längre sikt är produktivitetsutvecklingen och innovationskraften respektive kompetensnivån avgörande. Produktiviteten har generellt utvecklats svagare efter finanskrisen, och prognoserna pekar på en svag utveckling kommande år.
- Den sammanpressade lönestrukturen (och de höga skatterna) försvårar jobbtillväxten både vad gäller jobb med lägre utbildningskrav (som behövs för att underlätta arbetsmarknadsinträdet) och för kvalificerade jobb. Sverige behöver ökade möjligheter för människor att göra lönekarriär.

Projektet hade således primärt fokus på näringslivets ökade internationella konkurrensutsatthet.

En annan aspekt på konkurrensutsatthet är den som finns från olika typer av svart eller kriminell verksamhet, det vill säga personer som medvetet bryter mot gällande lagar och regler. Denna typ av konkurrens är en skrämmande verklighet för många, främst hushållsinriktade, tjänstesektorer. Dessa konkurrensaspekter är ur ett bredare samhällsperspektiv viktiga av flera skäl:

- Den svarta sektorn har starka direkta kopplingar till annan kriminalitet.
- En stor svart sektor underminerar etik och moral (inte minst skattemoralen) i samhället.
- Kriminella företag försvårar eller hindrar tillväxt i och slår ut seriösa företag, vilket också försvagar tillväxten totalt i ekonomin.
- De som arbetar svart saknar i hög grad grundläggande rättigheter, trygghet och pensionsintjänande, vilket både påverkar tilliten och trygghetssystemen i samhället.

De sammantagna negativa effekterna på samhällsekonomin och på samhället är således omfattande och skrämmande. Bryts inte utvecklingen riskeras en negativ spiral av sämre möjligheter för seriösa företag, större utanförskap och kriminalitet, sjunkande skattemoral samt lägre tillväxt, färre jobb och lägre skatteintäkter.

I denna rapport beskriver vi de seriösa företagens problem med dessa typer av konkurrens med fokus på de sektorer som är inriktade mot hushållssektorn. Rapporten belyser den svarta ekonomin och dess negativa effekter samt vikten av att bekämpa den svarta och kriminella sektorn och att genomföra olika insatser så att vita företag får rimliga kostnader, skattekilarna inte blir orimligt höga och regelverken blir bra och enkla att följa.¹

I Sverige har framgångsrika åtgärder införts som minskar efterfrågan på svarta tjänster genom främst olika insatser som sänker priset för konsumenten, snarare än sänker kostnaden för företaget. De mest framträdande och framgångsrika exemplen är ROT- och RUT-avdragen. Hur kollektivavtalen utformas och hur höga lönenivåer och löneskatter är har dock givetvis en stor betydelse, främst för mer lågproduktiva jobb där inte en hög utbildningsnivå krävs.

Rapporten går inledningsvis igenom problembilden och presenterar statistik som ur olika aspekter belyser frågan. I en andra del går vi igenom de positiva erfarenheterna av de åtgärder som genomförts för att minska problemen, framför allt införandet av ROT- och RUT-avdraget.

Rapporten fokuserar på de allvarliga problemen som den svarta och kriminella konkurrensen för med sig. Dessa frågor tangerar andra övergripande frågor, som utanförskapet i stort eller kriminaliteten mot företag i stort. Dessa än mer övergripande frågor ligger huvudsakligen utanför denna rapport. En annan typ av konkurrens finns gentemot hushållens gör-det-självt-arbete. Denna konkurrens är givetvis mindre allvarlig för samhället än den från helt eller delvis kriminella företag, men innebär

¹ Åtgärder som minskar skattekilarna bidrar också till att effektiviteten i ekonomin ökar genom mindre gör-det-självt. Detta ligger dock utanför ramen för denna rapport.

ändå att samhällets resurser i många fall inte används på det mest effektiva sättet. En viss del av gör-det-självt-arbetet tangerar dessutom svartarbete när det utförs av grannar eller vänner mot en mer eller mindre direkt ersättning. Inte minst de höga skattekilarna bidrar till de omfattande gör-det-självt-sektor som är mer ineffektiv, minskar många företags tjänsteförsäljning och framför allt riskerar att leda till ett mindre arbetsutbud. Även antalet skador ökar när fler gör jobbet själva. Inte heller dessa frågor behandlas i rapporten.

Utöver konkurrensen med svart sektor finns en rad andra områden där reformer liknande ROT- och RUT-systemen kan vara viktiga delar av en lösning. Det gäller kanske främst klimatmålen där motsvarigheter till ROT- och RUT-avdrag kan spela en stor roll. Finansdepartementet har lagt fram ett förslag för skattereduktion vid installation av grön teknik omfattande både material och arbete. Detta system skulle dock kunna byggas ut till att även omfatta energieffektivisering i existerande fastigheter och verksamheter. Även dessa frågor ligger utanför ramen för denna rapport.

2. Problembilden

2.1 Många företag lider av konkurrensen från svart sektor

Att definiera den svarta sektorn är förknippat med betydande metodproblem. Det finns på ena kanten helt kriminella verksamheter som lever helt utanför allt regelverk, över till på andra kanten huvudsakligen vita företag som av okunskap eller medvetet inte betalar alla skatter. Utvidgar vi frågan till även andra regelverk och företag som bryter mot olika regler, vilket leder till en snedvriden konkurrens, blir definitionen ännu svårare och gråzonen större. Frågan om svartjobb och (ekonomisk) kriminalitet har även kopplingar till större frågekomplex som utanförskap, integration och kriminalitet i bred mening.

I rapporten fokuserar vi på konkurrensen från svart sektor vad gäller olika typer av skatter, men presenterar även viss statistik vad gäller problemen med snedvriden konkurrens på grund av företag som medvetet bryter mot reglerna.

Denna svarta konkurrens har mycket stora negativa samhällsekonomiska effekter.² Ekobrottsmyndigheten har summerat den organiserade ekonomiska brottslighetens negativa konsekvenser så här:

- *Hotar sysselsättningen.* Genom utbudet av svart arbetande personer minskar utbudet av vitt arbete, vilket leder till sämre matchning på arbetsmarknaden. Det innebär också lägre skatteintäkter, vilket ökar trycket på andra skatter och också riskerar att driva ned arbetsutbud och arbetsefterfrågan.
- *Hotar företagandet och därmed tillväxten.* Brottsligheten snedvrider dessutom konkurrensen eftersom de kriminella kan konkurrera med helt andra och lägre kostnader. Seriösa företag får en mindre marknad att slå ut sina fasta kostnader på, vilket än mer minskar deras konkurrenskraft.
- *Leder till lägre produktivitet.* Ett svart företag deltar inte på lika villkor i matchningen på produkt- och arbetsmarknaden. Lågproduktiva svarta företag kan slå ut effektivare vita eftersom de inte betalar skatt, betalar mindre än minimilöner, bryter mot säkerhetsbestämmelser etc. Det svarta företaget är knappast långsiktigt, varför det inte heller investerar i ny teknik, samtidigt som den lägre lönsamheten i de seriösa företagen på grund av de svartas illojala konkurrens försämrar även deras möjligheter att investera.

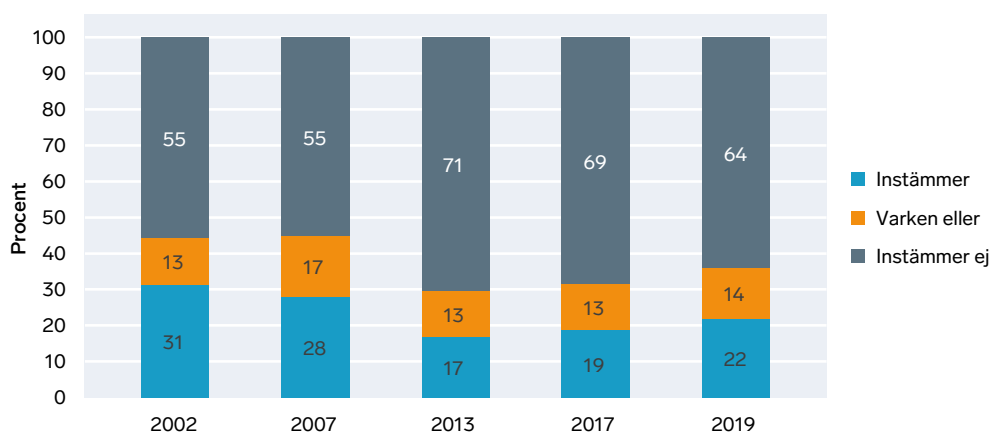
² I några få fall kan svartjobb möjligen fungera som ett smörjmedel i ekonomin om skatterna utformats på ett sådant sätt att de i praktiken omöjliggör vit verksamhet. I sådana fall är dock förekomsten av svartjobb snarare en stark indikation på att (skatte)reglerna måste ändras.

- *Leder till lägre skatteintäkter och behov av högre skatter.* En svart kriminell sektor innebär att skattetrycket i ekonomin blir högre än det annars skulle vara. Det leder både till sämre internationell konkurrenskraft och till att snedvridande skatteklilar uppstår.

Samma typer av negativa effekter uppstår även av företag som medvetet bryter mot regelverket och därmed snedvrider konkurrensen.

Skatteverket mäter återkommande hur företagen själva ser på förekomsten av fusk och svartjobb i den egna branschen.³ Skatteverkets mätningar visar skrämmande siffror, nämligen att drygt 20 procent av företagen anger att det förekommer fusk och svartjobb som i hög grad påverkar dem negativt (diagram1). Ett mycket intressant resultat är att andelen företag som upplevde att de i stor utsträckning var utsatta för konkurrens från företag som skattefuskar minskade kraftigt mellan 2007 och 2013, det vill säga i samband med införandet av ROT och RUT respektive lägre restaurangmoms. Man kan också se att andelen ökade igen i samband med att ROT-avdraget minskades 2015.

Diagram 1. Vårt företag är i stor utsträckning utsatt för konkurrens från företag som skattefuskar

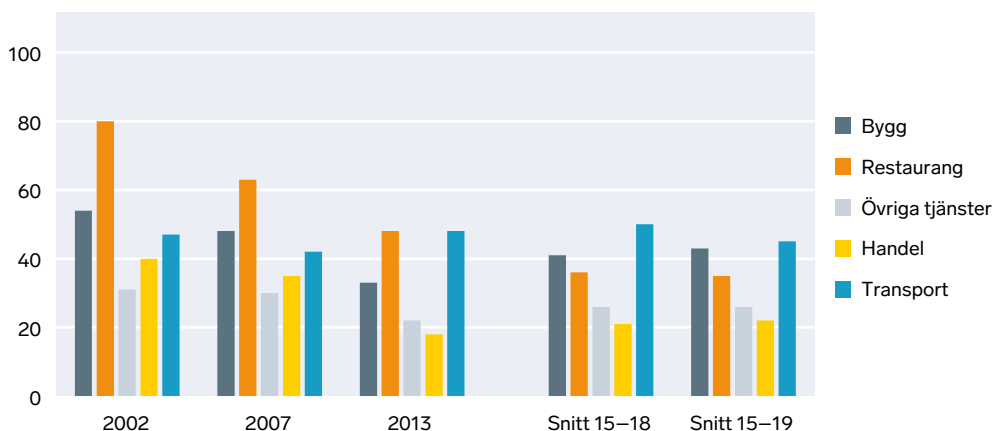
Anm.: Den exakta ordalydelsen på frågan ändrades något 2013. Även insamlingsmetodiken ändrades något mellan 2013 och 2017.

Källa: Skatteverket.

Detta bekräftas även i den statistik på branschnivå som Skatteverket presenterar. Till följd av olika redovisning och färre svarande i varje bransch är svaren dock behäftade med diverse hack och större osäkerhet (diagram 2). För bygg ser vi en tydlig nedgång mellan framför allt 2002 och 2013, följt av en ökning därefter. För restaurang syns en långsam nedgång under hela perioden, för övriga tjänster (där RUT-jobben ligger) en nedgång totalt sett men med fluktuationer mellan åren. För transporter varierar andelen mellan åren utan att det går att se någon trendmässig utveckling.

³ Resultat från de årliga attitydundersökningarna 2019, rapport maj 2020.

Diagram 2. Andel företag som instämmer i påståendet: Vårt företag är i stor utsträckning utsatt för konkurrens från företag som skattefuskar

Anm.: Se ovanstående diagram.

Källa: Skatteverket

Vikten av ROT och RUT för att minska svartjobben framgår också tydligt av Ekobrottsmyndighetens och Skatteverkets remissvar till Jämställdhetskommissionen som under våren 2021 bland annat föreslog att ta bort ROT-avdraget. Ekobrottsmyndigheten skriver i sitt svar att man ”avstyrker förslaget med hänsyn till dess effekter på den ekonomiska brottsligheten. Ekobrottsmyndigheten anser att förändringar av regelverket rörande ROT-avdrag bör göras inom ramen för skatterättsliga och brottsförebyggande överväganden”. Vidare konstaterar man att ”det råder enighet inom berörda branscher och samverkande myndigheter om att införandet av RUT- och ROT-avdrag har inneburit att användningen av svart arbetskraft kraftigt tryckts tillbaka inom både städ- och byggbranschen”.⁴

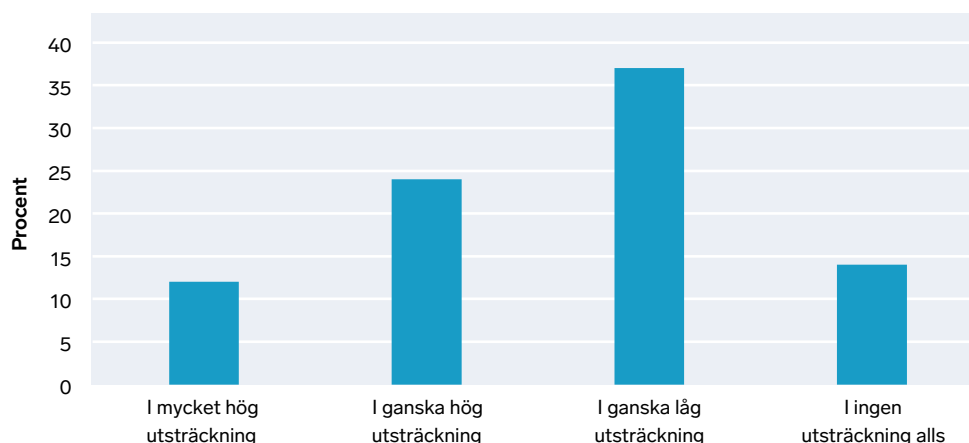
Skatteverket konstaterar i sitt remissvar att ROT-systemet gett verket betydligt mer information som kan användas för att minska mängden fel och fusk, och även kan användas i andra skattekontroller, till exempel för inkomstskatt, mervärdesskatt och arbetsgivaravgifter. Vidare noterar verket att det utöver risken för mer svarta jobb ”vid ett avskaffande finns en risk att tidigare godkända ROT-arbeten ’omvandlas’ till andra godkända skattereduktioner inom RUT och/eller Grön Teknik”. Ytterligare en viktig effekt av ROT är att utländska företag blir tvingade att lämna korrekt information till Skatteverket när arbeten utförs åt privatpersoner som efterfrågar ROT-avdrag. Man lyfter därför risken att ett avskaffande av ROT-avdraget kan leda till en konkurrensfördel för utländska företag via ett ökat svartarbete.⁵

⁴ Samma argument anförde Ekonomistyrningsverket i samband med neddragningen av avdragsdelen till 30 procent 2015 där man i sitt yttrande betonade risken att sänkt reduktion leder till fler svarta jobb. ESV avstyrkte därför förslaget att ändra skattereduktionen för ROT-arbeten.

⁵ Även Konjunkturinstitutet pekar i sitt remissvar på riskerna med ett slopat ROT-avdrag. Man skriver bl a ”gör-det-själv-arbete” som reparation och underhåll är trots ROT-avdraget vanligt förekommande i Sverige, vilket indikeras av att ca 21 000 män och 3 000 kvinnor bedöms skadas varje år vid sådant arbete (Personskador i Sverige, MSB 2012). Ett slopande av ROT-avdraget i enlighet med kommissionens förslag skulle riskera att öka gör-det-själv-arbetet ytterligare, med negativa effekter på arbetsutbudet, och öka risken för mer svartarbete i sektorn.

De omfattande problemen med företag som fuskar med skatter och andra regelverk märks också mycket tydligt i Svenskt Näringslivs företagspanel våren 2021. Drygt vart tredje företag anger här att företaget behöver konkurrera med företag som fuskar med skatter eller andra regler (Diagram 3). Observera att frågan gäller inte bara skatter utan även andra regelverk, till skillnad mot Skatteverkets undersökning.

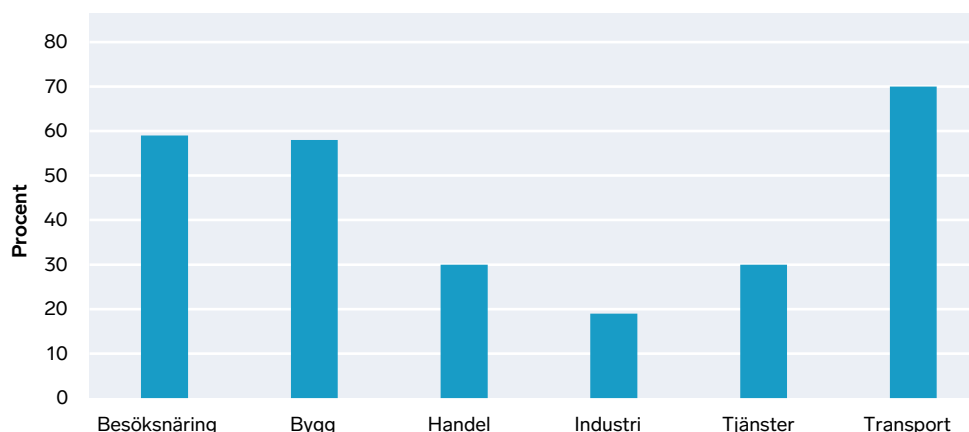
Diagram 3. I vilken grad uppfattar du att ditt företag tvingas konkurrera med företag som fuskar med skatter eller regelverk?

Källa: Svenskt Näringsliv.

Konkurrensen med fuskande företag skiljer sig avsevärt mellan olika sektorer. Den allra högsta andelen företag som anger att de i ganska eller mycket hög grad behöver konkurrera med fuskande företag finns i transportsektorn⁶, följt av besöksnäringen (hotell och restaurang) samt bygg (diagram 4).

Diagram 4. Andel företag som anger att de i ganska hög/mycket hög utsträckning behöver konkurrera med företag som fuskar med skatter eller regler

Källa: Svenskt Näringsliv.

⁶ Det kan finnas flera förklaringar till den höga andelen företag som upplever fuski transportsektorn, men den viktigaste är sannolikt fusk med cabotagetrafik. Det vill säga missbruk av cabotageregler som ger utländska åkare möjlighet att köra ett begränsat antal turer inom Sverige. Inom transportsektorn kan även kvarvarande problematik med svartarbete finnas i högre grad än andra sektorer eftersom RUT- och ROT-avdrag gjort svartarbete mindre lönsamt inom flera andra sektorer.

En kompletterande bild av detta ges av Skatteverkets undersökningar riktade till privatpersoner. Enligt den senaste anger 19 procent att de känner till någon som arbetat svart det senaste året, och 16 procent att de känner till någon som anlitat svart arbetskraft.⁷

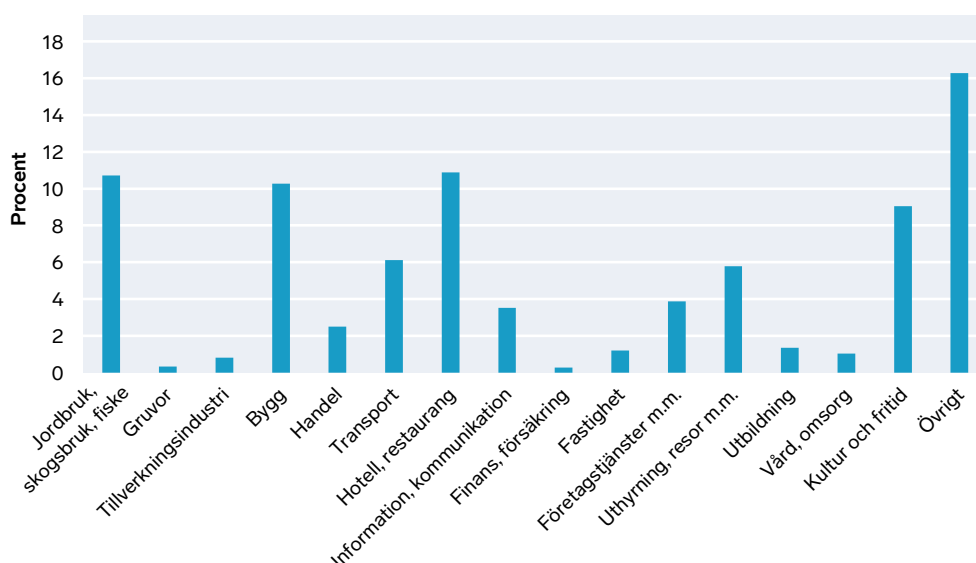
Svartjobben gör att samhällsekonomin förlorar stora skatteintäkter. I en rapport om svarta arbetsinkomster (2020-02-06) gör Skatteverket på basis av verkets revisioner bedömningen att för hela ekonomin uppgick de oredovisade inkomsterna under perioden 2010–2016 till 91 miljarder kronor per år. Som andel av BNP motsvarar detta 2,3 procent och som andel av de totala arbetsinkomsterna motsvarar det 6 procent (och därmed även samma andel av de totala skatteintäkterna). Skatteverkets rapport pekar på att de svarta inkomsterna åtminstone inte har ökat som andel av BNP eller som andel av arbetsinkomsterna jämfört med perioden 1993–2005. Detta stämmer väl med statistiken över konkurrensen med svartjobbet ovan.

Det går att konstatera att de svarta inkomsterna som andel av de deklarerade inkomsterna i branscher är högst i sektorer med relativt stor andel kontanthantering, som hårvård och skönhetssalonger, taxi samt restauranger och barer. Skatteverket pekar vidare på att branscher såsom jordbruk och fiske har möjligheter att dölja privat konsumtion som förbrukningskostnader. Dessa branscher är dock relativt små. I absoluta termer är det därför – trots en relativt liten andel svart arbetsinkomst – företag inom branscherna juridik, stödtjänster till företag, byggindustri samt övrig parti- och detaljhandel som bidrar mest i absoluta tal till de svarta inkomsterna. Tillsammans bidrog dessa branscher med cirka 50 procent av de svarta inkomsterna, enligt Skatteverkets analys.

SCB gör i nationalräkenskaperna antaganden om den svarta sektorns storlek (diagram 5). Den senaste mer detaljerade analysen finns för 2011 men baseras på siffror från 2006 som sedan skrivits fram.⁸ Totalt sett bedöms den svarta ekonomin i Sverige till cirka 5 procent av BNP, motsvarande cirka 250 miljarder kronor. Enligt analysen återfinns den högsta andelen svartjobb i "övrigt-sektorn", som i hög grad består av tjänster riktade mot hushållen. Även jord- och skogsbruk, bygg, hotell och restaurang samt kultur och fritid har höga andelar. Dessa siffror baseras dock på statistik före införandet av RUT och sänkningen av restaurangmomsen samt då ROT-systemet växte mycket kraftigt. Sannolikt har svartjobbet i byggsektorn och för de hushållsnära tjänsterna minskat, och statistiken ovan för restaurangsektorn pekar också på att problemet minskat.

⁷ En annan undersökning av Skatteverket anger att en andelen hushåll som trodde att mer än hälften av hushållen har köpt tjänster svart minskade från 37 till 26 procent mellan 2005 och 2019. Skatteverket, Hushållens medvetna köp av svarta tjänster 2005 och 2019.

⁸ SCBs skattningar baserar sig på en rapport som gavs ut av Skatteverket 2006 som heter "Svartköp och svartjobb i Sverige" och de nivåer som vi satte med denna undersökning i ryggen skrivs sedan fram vid varje årsberäkning hos oss.

Diagram 5. Svart andel av samlade förädlingsvärdet

Källa: SCB.

Ett speciellt problem vad gäller konkurrensen från den svarta eller kriminella sektorn är planerade kriminella konkurser och bedrägerier mot lönegarantisystemet. Detta lyfts bland annat av Bygghandelskommissionen (rapport 2020:2) där man konstaterar att denna typ av kriminella upplägg snedvrider konkurrensen inom byggsektorn och hotar hederliga företags framtid.⁹

2.2 Stort utanförskap

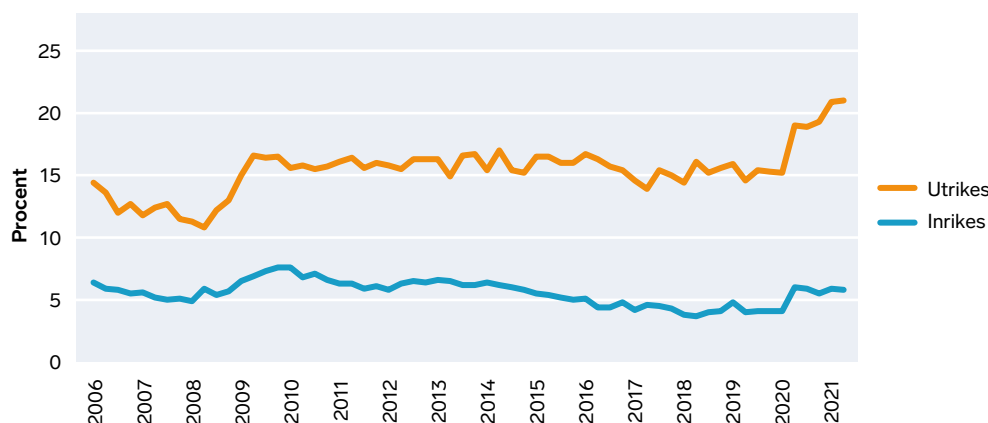
Ett grundproblem med kopplingar till problemet med kriminalitet och svartarbete är det stora utanförskapet och den bristande integrationen. Den svårighet att skaffa egen försörjning som många personer med utrikes bakgrund har är ett problem både för samhället och för individerna och familjerna. Risken att personerna tvingas söka sig till den svarta sektorn ökar, liksom risken att dessa personer utnyttjas av kriminella företag. Från samhällets sida behöver därför mycket mer göras för att öka drivkrafterna att arbeta och söka jobb, kombinerat med insatser för utbildning och kompetenshöjning och träffsäkra sänkningar av anställningskostnaderna.

Ett tecken på sådana problem är att Sverige under lång tid haft ett större arbetslöshetsgap mellan inrikes och utrikes födda än de flesta länder. Det har alltså varit särskilt svårt för utrikes födda just i Sverige att uppnå samma sysselsättningsgrad som

⁹ Rapporten konstaterar att "det finns stora problem med så kallade målvakter, både svenska medborgare och medborgare i andra EU-länder. Dessa personer registreras som företrädare för bolaget, men saknar i verkligheten all form av kontroll eller insyn i bolagets verksamhet. Målvakterna är oftast personer i en mycket socialt utsatt situation, inte sällan missbrukare, som mot en liten betalning ställer upp som formella företrädare för företaget, till exempel VD. Med hjälp av målvaktens BankID kan huvudmannen hantera kontakter med myndigheter och avtal med andra företag. Skatteverket, Bolagsverket och bankerna behöver göra mera påtagliga kontroller och det behövs mera samarbete över gränserna för att stoppa och avslöja målvakter. I rapporten framhålls att konkursförvaltare har en viktig roll. De är ålagda att anmäla misstänkta brott men att det är viktigt att polis och åklagare snabbt kan ta sig an ärenden. Då skulle förutsättningarna att finna och lagföra de verkliga huvudmännen öka.

inrikes födda. På senare år har gapet ökat ytterligare. Det sista kvartalet 2020 var arbetslöshetsgapet mellan inrikes och utrikes födda i Sverige hela 14 procentenheter. Det är dubbelt så mycket som genomsnittet i EU och hela fyra gånger mer än i till exempel Nederländerna.

Diagram 6. Arbetslöshetsgap mellan utrikes och inrikes födda

Källa: Svenskt Näringsliv.

Kombinationen av höga ingångslöner, få jobb som inte kräver någon utbildning samt hög arbetsgivaravgift, liksom i många fall svaga incitament till och krav på att ta ett arbete, bidrar till att stora grupper har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. För att förbättra integrationen och därmed den vita arbetsmarknaden behövs åtgärder både på utbuds- och efterfrågesidan, det vill säga dels insatser som ökar incitamenten att ta ett arbete, dels reformer som ökar företagens möjligheter att anställa.

Svenskt Näringsliv har pekat på olika insatser för att minska utanförskapet och öka antalet jobb. På kort sikt är följande åtgärder nödvändiga för att öka drivkrafterna och företagens möjligheter att anställa¹⁰:

- Sänkt skatt på arbetsinkomster genom en förstärkning av jobbskatteavdraget.
- Återställ a-kassan till nivån före coronapandemin för att stärka arbetsincitamenten.
- Starkare jobbstimulans.
- Förstärk nedsättningen för ungdomar.
- Genomför etableringsjobben.
- Skärpta krav på aktivitet i bidragssystemen.
- Fler och förstärkta nystartsjobb för nyanlända och långtidsarbetslösa.

I längden blir höga arbetskraftskostnader svåra att bära när konkurrensen blir internationell på allt fler områden, och det riskerar att medföra att jobb förloras eller flyttar utomlands. Skatteandelen i arbetsgivaravgiften (och då särskilt den allmänna löneavgiften) har vuxit under lång tid och behöver börja minska kommande mandatperiod. På lång sikt behöver arbetsgivaravgifterna komma ner på en internationellt konkurrenskraftig nivå.

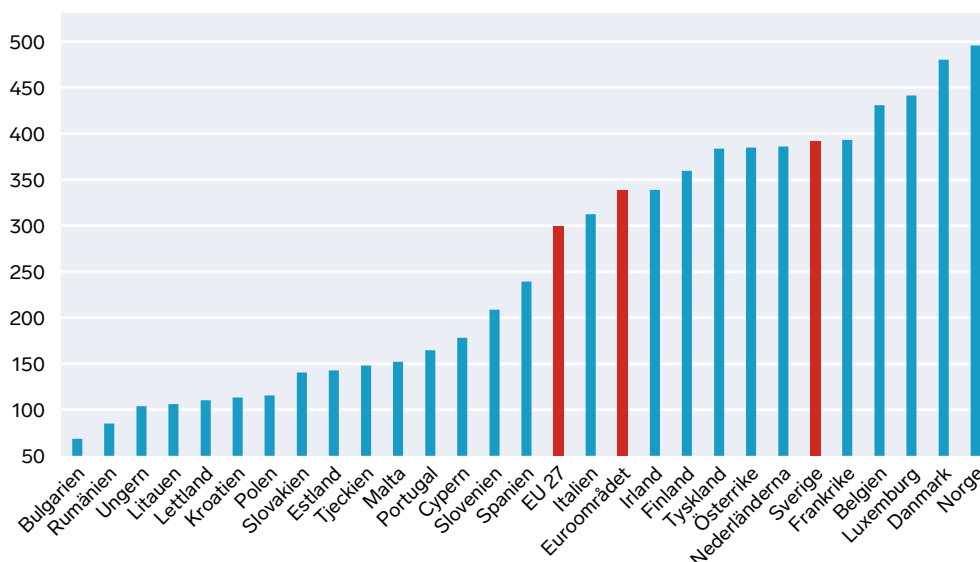
¹⁰ För en mer detaljerad beskrivning se Svenskt Näringsliv, Näringslivets budgetprioriteringar, 2021.

2.3 Internationellt sett höga arbetskraftskostnader

Kombinationen av höga löner, höga kostnader, höga skatter och höga skatteklilar leder till att det för både kriminella företag och vissa konsumenter kan uppfattas lockande att arbeta och handla svart. I de kommande avsnitten presenterar vi därför statistik över löner och skatter i Sverige.

Arbetskraftskostnadsnivåerna i Sverige är högre än i många konkurrentländer. Med arbetskraftskostnaderna avses här både löner och arbetsgivaravgifter. Enligt statistik från Eurostat var den genomsnittliga arbetskraftskostnaden per timme i Sverige 391 kronor 2020. Det var 13 procent mer än i Tyskland, 17 procent högre än i euroområdet och omkring 25 procent mer än i EU, vägt med KIX-vikter (diagram 7). Inom tillverkningsindustrin låg de svenska arbetskraftskostnaderna 20 procent högre än i Europa. Skillnaden har minskat till följt av att kronan försvagats gentemot euron under de senaste undersökningarna Eurostat gjort.¹¹

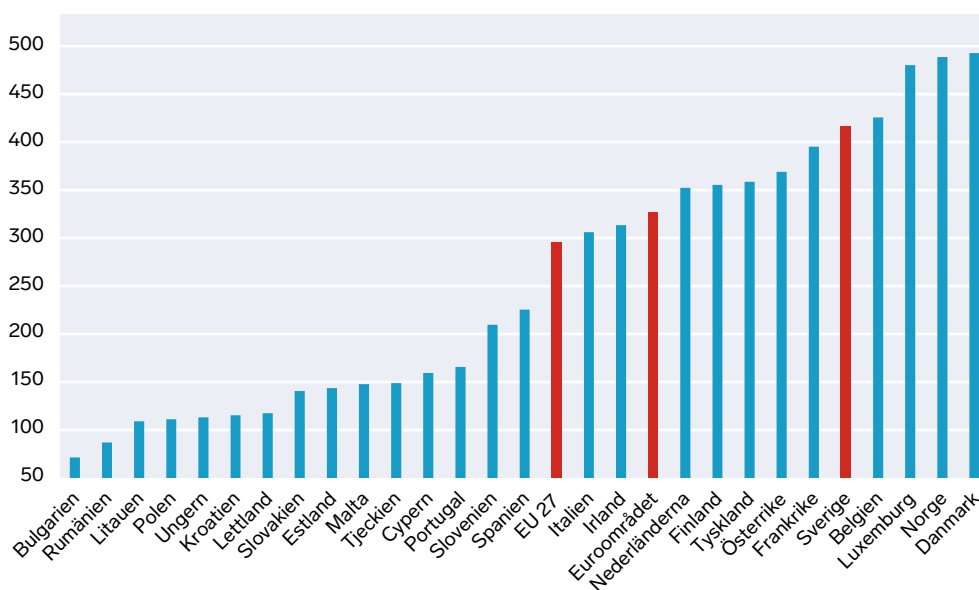
Diagram 7. Arbetskraftskostnader 2020, SEK per timme, hela ekonomin

Källa: Eurostat, Labour Cost Survey 2016, framskrivet med Labour Cost Index 2017–2020.

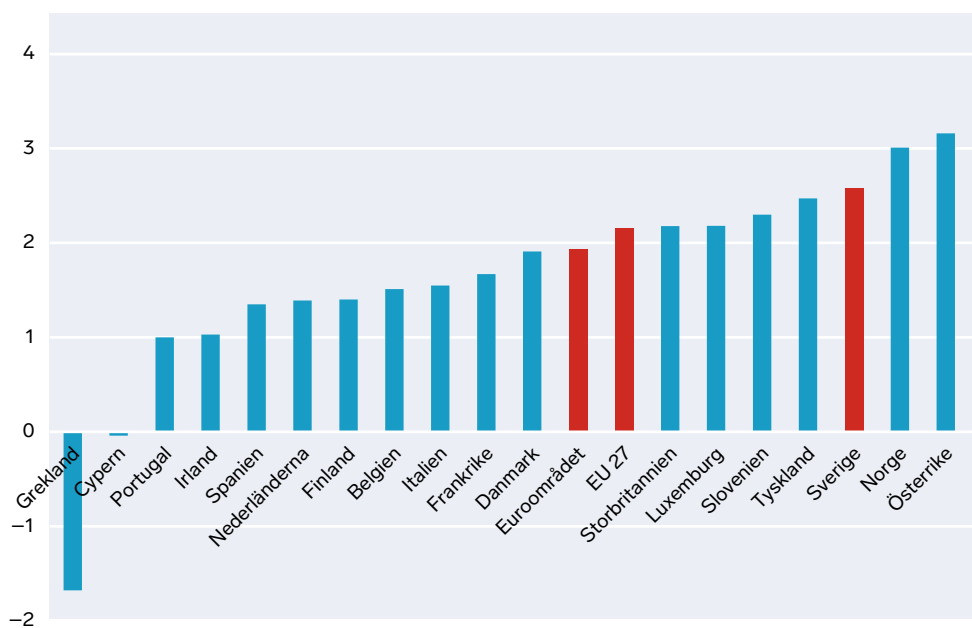
Statistiken för olika tjänstesektorer är sämre än för tillverkningsindustrin. Tillgänglig statistik visar dock tydligt att kostnadsskillnaderna är mer till Sveriges nackdel i olika tjänstesektorer. Medan arbetskraftskostnaden för tillverkningsindustrin är lite högre i Sverige än i Västeuropa, är skillnaden cirka 28 procent för hela privata tjänstesektorn (diagram 8).

¹¹ Eurostats Labour Cost survey genomförs endast vart fjärde år. För åren dessemellan skrivs kostnaden fram med ett löneökningindex. När den senaste Labour Cost Survey genomfördes 2016 var kronans kurs mot euron 9,47. Vid den föregående undersökningen 2012 var kursen 8,71. Under åren 2017–2020 försvagades kronan ytterligare och 2020 var den i genomsnitt 10,49. Växelkursutvecklingen bidrog därmed till att medan de svenska kostnaderna var cirka 30 procent högre än kostnaderna i euroområdet 2012, var de "bara" 15 procent högre 2020.

Diagram 8. Arbetskraftskostnader i privat tjänstesektor 2020, SEK per timme

Källa: Eurostat, Labour Cost Survey 2016, framskrivet med Labour Cost Index 2017–2020.

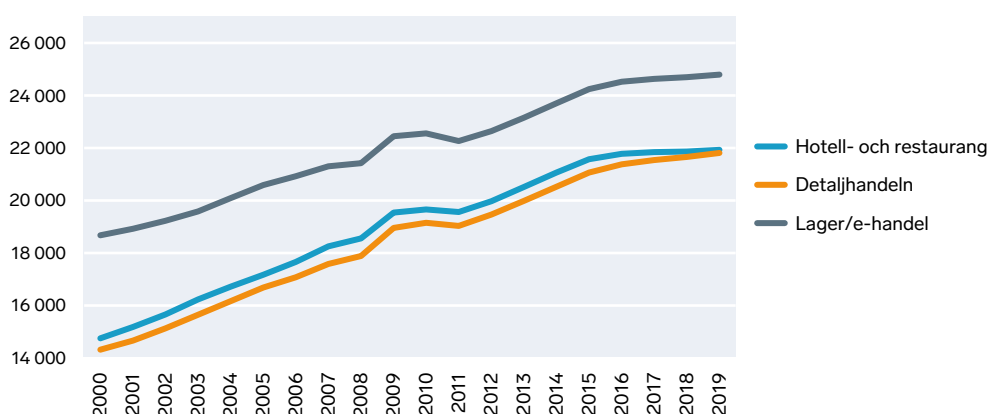
De svenska arbetskraftskostnaderna har också ökat mer än i konkurrentländerna. Under åren 2011–2020 ökade arbetskraftskostnaderna i svenskt näringsliv totalt omkring 0,7 procentenheter mer per år än i euroområdet och knappt 0,5 procent mer än inom EU 27 (diagram 9). Många länder i Östeuropa har haft en betydligt snabbare ökning av arbetskraftskostnaderna, fast från en avsevärt mycket lägre nivå.

Diagram 9. Arbetskraftskostnader i näringslivet, genomsnittlig årlig procentuell förändring 2011–2020

Källa: Eurostat

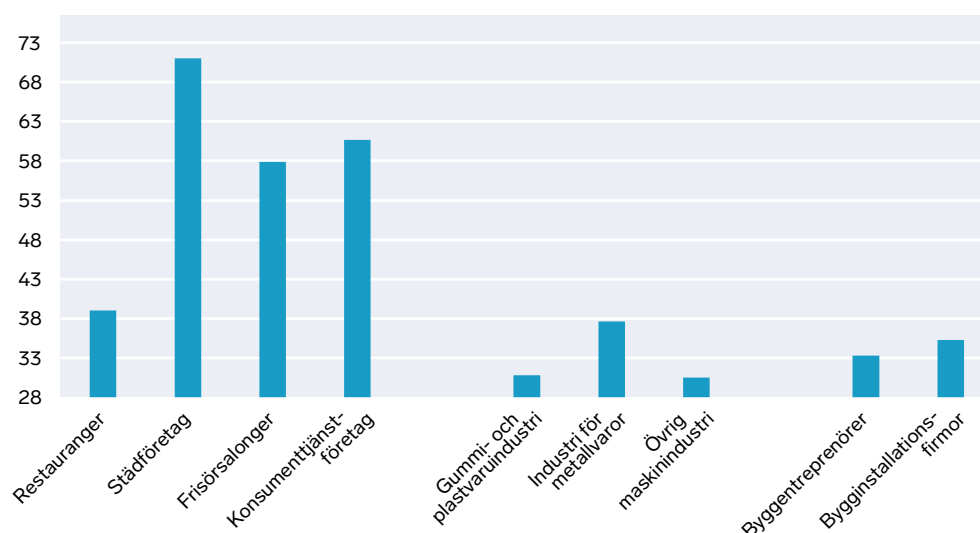
En delförklaring till de höga arbetskraftskostnaderna är att Sverige har relativt sett höga ingångslöner i flera tjänstesektorer, liksom att vi har förhållandevis få jobb med en låg utbildningsnivå (se avsnitt 2.4 nedan). Höga kollektivavtalade ingångslöner kan göra att lågproduktiva jobb slås ut då det inte blir ekonomiskt lönsamt att anställa personer på den typen av tjänster (diagram 10). De svenska ingångslönerna har ökat relativt kraftigt under de senaste 20 åren (inflationsjusterat).

Diagram 10. Ingångslöner, inflationskorrigerat, 2019 års priser

Lönekostnadernas andel av företagens totala kostnadsmassa varierar givetvis mellan olika sektorer. Andelen lönekostnader ligger generellt sett högt i de hushållsnära tjänstesektorerna. I diagram 11 nedan redovisas andelen lönekostnader i förhållande till nettoomsättningen för ett antal olika sektorer. Allra högst andel återfinns för städföretagen, med drygt 70 procent för det typiska företaget med 1–19 anställda. För frisörer och andra konsumenttjänsteföretag är andelen kring 60 procent. Detta är betydligt högre än genomsnittet för ett mindre industriföretag, där andelen är cirka 35 procent. I restaurangsektorn är andelen omkring 40 procent. Det finns givetvis en stark koppling mellan lönekostnader och pris för konsument.

Diagram 11. Personalkostnader/nettoomsättning (procent) 2018

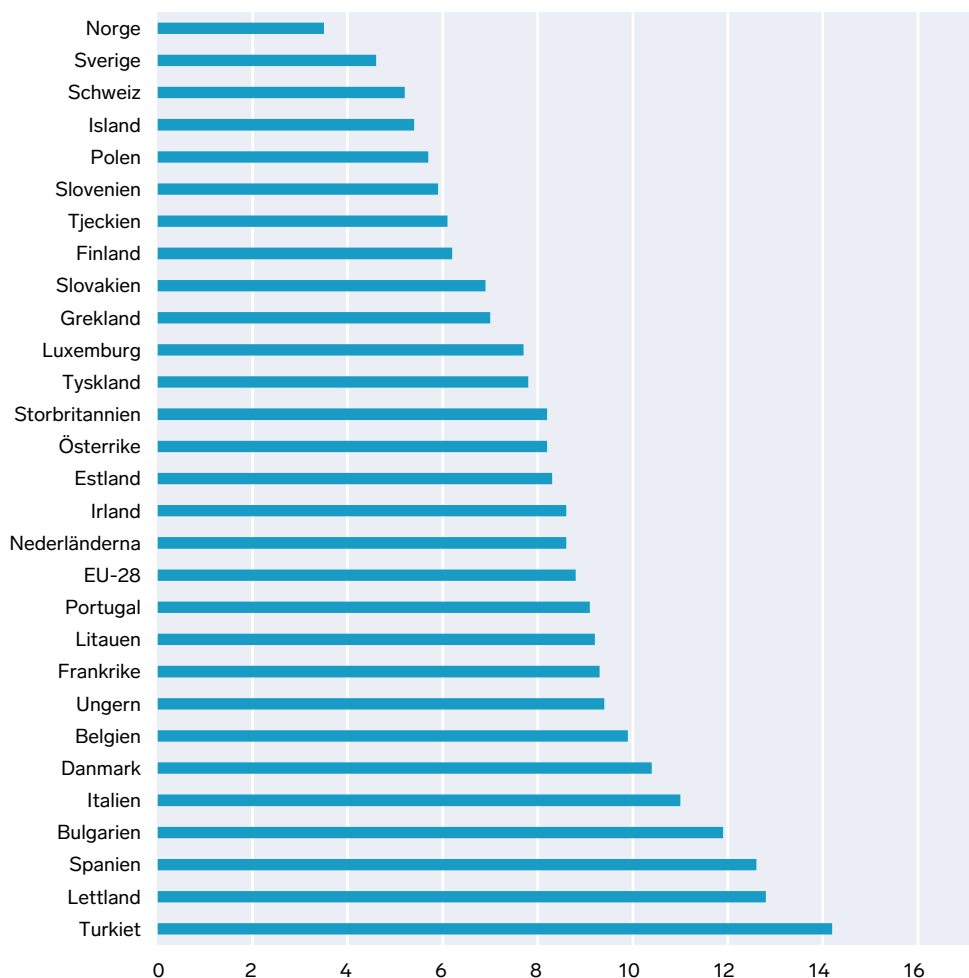
Källa: Lörens betydelse för Näringslivets internationella konkurrenskraft, Svenskt Näringsliv

Det är utifrån detta perspektiv som flera av de ovan redovisade åtgärderna för att sänka företagens kostnader att anställa ska ses. Till följd av olika arbetsintensitet slår skattesystemet olika, varför olika och riktade sänkningar också kan ses som ett sätt att uppnå mer neutralitet. Därigenom öppnas även möjligheter för mer lågproduktiva jobb som det viktiga första steget in på svensk arbetsmarknad.

2.4 Höga löneskatter och få jobb med låga utbildningskrav

Sverige har enligt OECD:s statistik en av Europas lägsta andelar jobb som kräver låg utbildning: –4,7 procent, att jämföra med EU-snittet på 9 procent. På lång sikt är det givetvis önskvärt att ha en hög andel jobb som kräver hög utbildning (och därmed har hög produktivitet och högt förädlingsvärde). På kortare sikt är det framför allt via jobb med lägre formella utbildningskrav och lägre språkrav som de stora grupperna av nyanlända, med låg utbildningsnivå, kan komma in på arbetsmarknaden och integreras i samhället. Därmed kan såväl de offentligt finansiella kostnaderna som de sociala spänningarna minska.

Diagram 12. Andel jobb med låga utbildningskrav

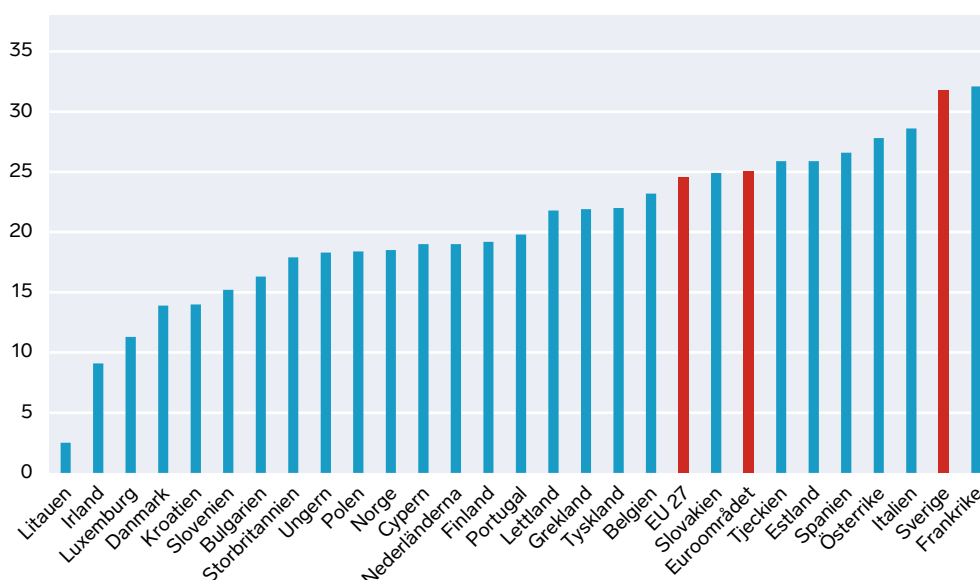

Källa: Ekonomifakta/Eurostat

Det finns också en betydande risk att denna typ av jobb kan utföras svart. Detta både eftersom fuskande företag kan utnyttja utanförskapet till att betala låga svarta löner och utan krav på arbetsmiljö, men också därför att hushållen kan efterfråga denna typ av tjänster svart för att spara pengar.

Att Sverige har få jobb med låga utbildningskrav hör samman med att vi har en sammanpressad lönestruktur. En annan förklaring är att vi har internationellt sett höga löneskatter som driver upp arbetskraftskostnaderna, och därmed riskerar att slå ut många av dessa jobb då det inte blir ekonomiskt lönsamt att anställa personer på den typen av tjänster (diagram 13). Som framgår av avsnitt 3.1 nedan har åtgärder som sänker företagets kostnader för att anställa visat sig ha betydande effekt för att öka antalet jobb just i de nedre löneregionerna.

Diagram 13. Sociala avgifter i procent av totala arbetskraftskostnader 2020

Anm.: Lagstadgade och kollektivavtalsbeslutade löneskatter och sociala avgifter.

Källa: Eurostat, Labour Cost Survey 2016, framskrivet med Labour Cost Index 2017–2020

2.5 Höga skattekil

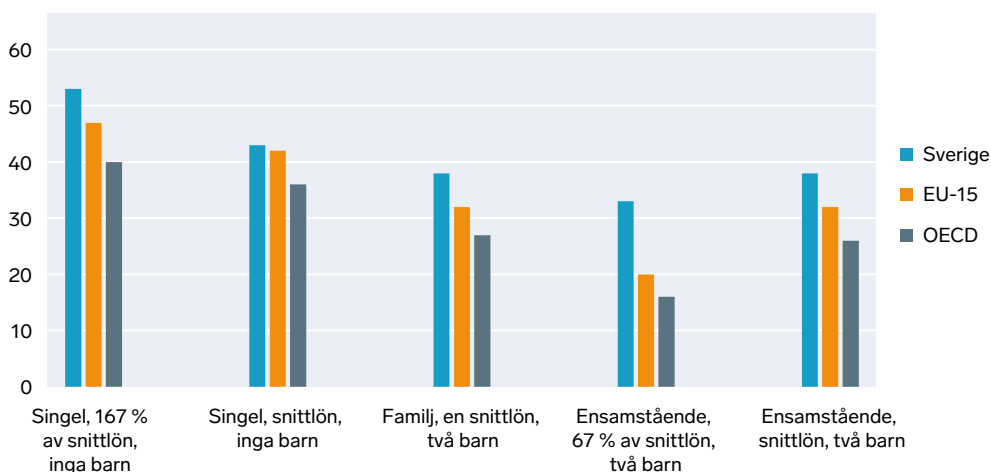
Med skattekil avses vanligen skillnaden mellan arbetsgivarens bruttokostnad och vad den anställde har kvar netto efter att skatter och avgifter är betalda. I och med att både köpare och säljare (i detta fall av hushållstjänster) har skattekil blir effekten att kunden måste ha en hög inkomst (vilket innebär en än högre kostnad för hans arbetsgivare) för att kunna ge en hantverkare eller motsvarande en rimlig vit nettoinkomst.

Det finns flera negativa effekter med höga skattekil på arbete. De förstör ekonomins effektivitet och det påverkar arbetsdelningen i samhället negativt. Resultatet blir omfattande hemarbete, svartarbete eller att arbete inte blir utfört alls. Även företagandet hämmas. Detta leder till att ekonomin fungerar sämre med lägre sysselsättning, lägre tillväxt och minskat välstånd. Vi gör mindre av det vi är bra på och

mer av det vi är mindre bra på, med ökad stress och minskat välbefinnande som följd. På ett systematiskt sätt snedvrider skatterna vårt beteende i förhållande till hur vi skulle ha agerat om inte skatterna hade påverkat oss.

Skattekillen i Sverige är hög i ett internationellt perspektiv (diagram 14). Allra störst är skillnaden för en ensamstående förälder med en relativt låg inkomst (bland de typfall som OECD beräknar).

Diagram 14. Skattekillar 2017

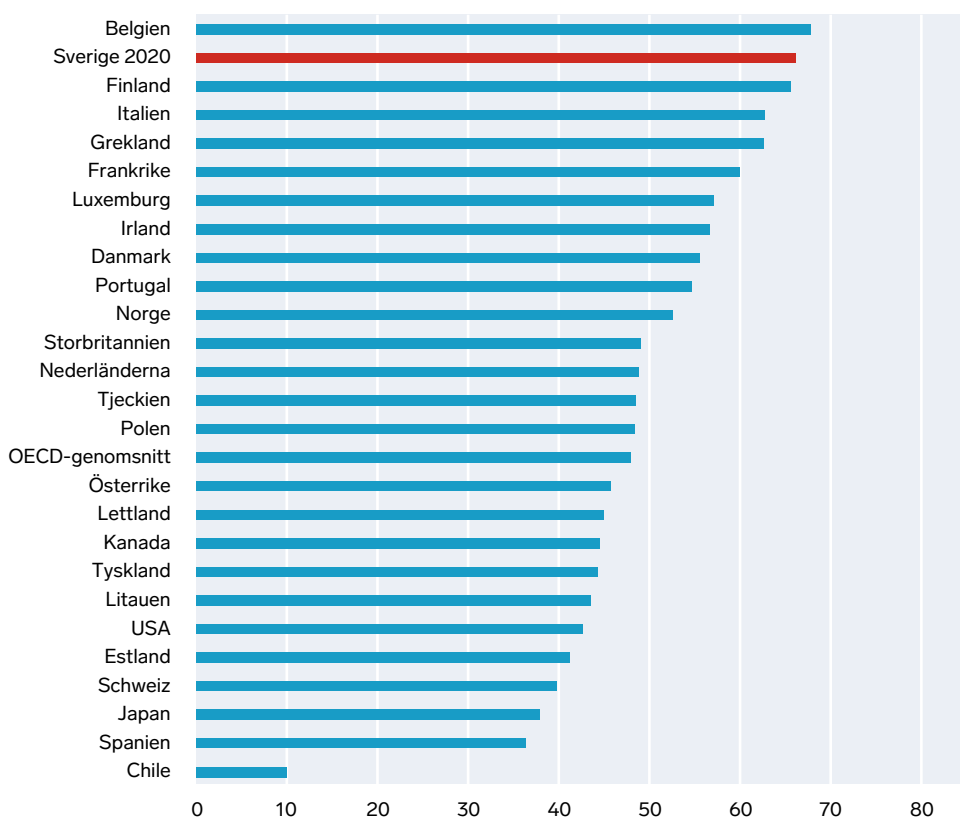
Källa: Konjunkturinstitutet, Svenska skatter, SNS

Man kan också notera att Sverige har höga marginalsatser, som dessutom infaller vid internationellt sett relativt låga inkomster. Även efter att värnskatten tagits bort 2020 är de svenska marginalsatserna högre än i så gott som samtliga jämförbara länder (diagram 15).

Skattekillarna kan exemplifieras enligt följande: Om en person med marginalsatt på 57 procent betalar full skatt vid köp av tjänsten blir skattefaktorn 3,8. Det innebär att köparen antingen måste ha en bruttolön som är 3,8 gånger högre än säljarens eller att säljaren måste vara 3,4 gånger mer produktiv än köparen i hemarbetet.¹² Det var dessa förhållanden som rådde i Sverige i början av 2000-talet, vilket också ledde till att det inte utvecklades någon större vit marknad för olika typer av hemtjänster.

Sedan början av 2000-talet har mycket gjorts för att stimulera hushållsnära tjänster i Sverige. Införandet av RUT och ROT har sänkt skattefaktorn kraftigt vid köp av hushållsnära tjänster. Det innebär att skattefaktorn sjönk till cirka 1,9 för personer med en marginalsatt på 57 procent. Det har inneburit att det har blivit ekonomiskt rationellt för många att arbeta mer på marknaden och mindre i hemmet. Sysselsättningen inom vita hushållsnära tjänster har också ökat kraftigt sedan början av 2000-talet. Under förra året avskaffades även värnskatten, vilket innebär att vår exempelpersons marginalsatt sjunkit till 52 procent, vilket i sin tur sänkt skattefaktorn ytterligare till 1,7.

¹² En kombination som tillsammans når upp till faktorn 3,4 är givetvis också möjlig.

Diagram 15. Marginalskatt 2019, procent

Källa: Ekonomifakta

Ett annat sätt att illustrera skattekillen är att se hur hög månadsinkomsten måste vara för att kunna byta en arbetstimme rakt av mot en (vit) timmes tjänst för 500 kronor, inklusive moms. Utan någon skattereduktion behövs en månadslön på 132 000 kronor (2019) eller omkring 900 kronor i timlön, medan det om ROT-avdrag eller RUT-avdrag kan göras krävs en månadslön på 82 000 respektive 49 000 kronor – motsvarande en timlön på 300–320 kronor. Om vi antar att personen som gör tjänsten är cirka 20 procent mer produktiv, minskar givetvis kraven på månadslön för att kunna byta en timme rakt av. I fallet med RUT-avdrag går då gränsen vid en månadslön på cirka 40 000 kronor.

År 2019 hade omkring 11 procent av alla inkomsttagare en månadslön på minst 49 000 kronor, medan endast knappt 2 procent hade en inkomst överstigande 82 000 kronor per månad och betydligt färre än 1 procent en lön på 132 000 kronor per månad.¹³ Andelen med en månadsinkomst på 132 000 kronor är försvinnande liten. Andelen personer med en månadsinkomst överstigande 40 000 kronor är knappt 25 procent. Medianlönen i Sverige låg 2019 på cirka 30 000 kronor, och hälften av de anställda har en lön på mellan 25 000 och 35 000 kronor.¹⁴ ROT- och RUT-systemen betyder därmed mycket för hushållens möjligheter att köpa dessa tjänster vitt.

¹³ Statistiken avser löner uppräknade till heltidsekvivalenter.

¹⁴ För att ta fram lönefördelningen i Sverige i detta avsnitt har vi använt oss av data från Svenskt Näringsliv (2019). Här finns för den privata sektorn enbart data från företag som är anslutna till Svenskt Näringsliv. Vi har därför antagit att lönefördelningen i övriga privata företag är likartad och räknat upp antalet anställda i respektive sektor för att motsvara det totala antalet anställda enligt SCBs arbetskraftsundersökningar.

3. Lägre priser för kunden ger fler vita jobb

De höga arbetskraftskostnaderna i Sverige leder till relativt sett högre priser för konsumenterna, vilket i sin tur påverkar marknadens storlek och sysselsättningen negativt samtidigt som risken för svartjobb och konkurrens från gör-det-själv ökar.

Det har i Sverige genomförts tre bredare åtgärder som inneburit lägre priser för konsumenten. Dessa är

- sänkningen av restaurangmomsen år 2012,
- införandet av ROT-avdrag 2008,
- införandet av RUT-avdrag 2007.

Ingen av dessa åtgärder var visserligen riktade direkt mot företagens faktiska kostnader, men fick för konsumenterna samma effekt. Även nedsättningen av arbetsgivaravgifterna för unga kan ses som ett sätt att minska företagens kostnader. Erfarenheterna är därför relevanta att redovisa.

3.1 Sänkning av restaurangmomsen

Den 1 januari 2012 sänktes momsen på restaurang- och cateringtjänster i Sverige från 25 till 12 procent. Syftet med sänkningen var att öka den varaktiga sysselsättningen genom ett större arbetsutbud och en ökad efterfrågan på restaurangtjänster till följd av ett lägre konsumentpris.

I en rapport från Tillväxtanalys (2015:10) utvärderas reformen utifrån fem olika variabler: lönesummor, omsättning, anställningar, vinstmarginal samt förändring av företagsstocken. Rapporten visar en tydligt positiv effekt av lägre restaurangmoms.

Vad gäller omsättning visar Tillväxtanalys att den genomsnittliga positiva effekten var 5,6 procentenheter per år. Den genomsnittliga effekten på lönesumman var 4,9 procentenheter per år, vilket motsvarar 11 300 heltidstjänster över tre år. Den årliga effekten på anställningar var 5 procentenheter. Omräknat i antal anställda motsvarar detta 9 900 personer över två år. Relativt många anställda har således inte heltid. Enligt Konjunkturinstitutet var omkring två tredjedelar av de nyanställda i sektorn 2013 (det enda året för vilket en sådan analys gjorts) inte sysselsatta året innan. Denna grupp kan bestå av arbetssökande, studerande eller helt inaktiva. Sektorn har alltså till övervägande del inte tagit arbetskraft från andra branscher; undanträngnings-effekten är därmed låg.

Tillväxtanalys slutsats var vidare att utöver de kortsiktiga relativt kraftiga effekterna hade den sänkta restaurangmomsen även en positiv långsiktig effekt på den varaktiga sysselsättningen. Verket konstaterar också att företagens vinster ökade, vilket i sin tur skapar incitament för nya företag att träda in på marknaden och för färre företag att träda ut. Enligt rapportens analys gav det ett tillskott på knappt 500 fler företag än vad som hade varit fallet utan momssänkningen. De positiva effekterna var generellt större i storstäder och stadsregioner jämfört med landsbygdskommuner.

Tillväxtanalys redovisar även en enkätundersökning som visar att företagen i samband med momssänkningen även arbetade aktivt med kvalitetsförbättringar såsom förbättrad service och bättre råvaror.

3.2 Lägre arbetsgivaravgifter för unga

En annan kostnadssänkande reform, dock med det uttalade syftet att öka sysselsättningen av unga snarare än att öka marknaden eller sänka priset, var den sänkning av arbetsgivaravgifterna för alla unga anställda som genomfördes i två steg 2007 och 2009. Den första sänkningen skedde den 1 juli 2007, då arbetsgivaravgiften för anställda i åldern 19–25 år sänktes med 11 procentenheter. Denna sänkning kompletterades sedan med ytterligare en sänkning på 6 procentenheter den 1 januari 2009. I samband med den andra sänkningen utökades också målgruppen till att innefatta alla arbetstagare under 27 år.

I en utvärdering av IFAU (2013) vad gäller *den första sänkningen* konstaterades att reformen gav mellan 6 000 och 10 000 nya jobb och att kostnaden per arbete därmed var omkring 1 miljon kronor, varför reformen kritiserades som dyr och ineffektiv. En mer omfattande studie från HUI pekar dock på betydligt större positiva effekter av den första sänkningen. HUI har då tagit hänsyn till att de företag som fick större kostnadssänkningar inte bara anställde fler yngre, utan även fler äldre personer. Den totala sysselsättningseffekten blev därmed omkring dubbelt så hög som IFAU:s skattning, eller cirka 16 400 nya jobb under 2007–2008. HUI betonar att sysselsättningseffekterna av reformen är direkt relaterade till företagets kostnadsbesparingar när arbetsgivaravgifterna för unga sänktes. De företag som fick relativt stora kostnadsbesparingar anställde signifikant fler arbetstagare än de företag som fick mindre sänkningar eller ingen sänkning alls. HUI noterar också att det framför allt var unga som nyanställdes till följd av reformen. En uppföljning av den rapporten (Daunfeldt, 2020) visar på ytterligare något mer positiva effekter som pekar på att antalet jobb som skapades av skattesänkningen bedöms vara drygt 18 000. Ytterligare ett exempel på en aktuell studie som pekar på en mer positiv bild är Saez med flera (2019). Denna slog bland annat fast att nedsättningen hade bidragit till ökad sysselsättning bland ungdomar, en ökning på cirka 2–3 procent, och att effekterna hade varit större i regioner med hög ungdomsarbetslöshet.¹⁵

¹⁵ Emmanuel Saez, Schoefer, B. och Seim, D. (2019), "Payroll Taxes, Firm Behavior, and Rent Sharing: Evidence from a Young Workers' Tax Cut in Sweden", *American Economic Review*.

Båda dessa reformer visar på vikten av att på olika sätt stimulera företagen att öka sysselsättningen genom att göra det kostnadsmässigt möjligt att anställa. Det förbättrar möjligheterna för vita företag och minskar vad man kan kalla skattekillen för vita företag gentemot svarta och kriminella företag.

3.3 ROT-avdraget

ROT-avdraget infördes första gången 1993 och utgjorde en del av det program som syftade till att få ned den då höga arbetslösheten i byggsektorn. Avdraget, som betraktades som en tillfällig åtgärd, skulle gälla under perioden den 15 februari 1993 till den 31 december 1994. Skattereduktionen utgjorde 30 procent av arbetskostnaden för småhus och hyresfastigheter. Arbetslösheten i byggbranschen förblev dock hög och ROT-avdraget infördes på nytt den 15 april 1996. Denna gång omfattade avdraget även bostadsrätter. ROT-avdraget förlängdes sedan stegvis men togs slutligen bort den 31 mars 1999.

I samband med krisen 2008 infördes ett permanent ROT-avdrag på 50 procent, och vid halvårsskiftet 2009 tillkom den så kallade fakturamodellen, det vill säga att arbetskostnaden halveras redan på den faktura kunden ska betala. Skattereduktionen reducerades den 1 januari 2016 från 50 procent till 30 procent av arbetskostnaden. Sedan 2008 är maxavdraget 50 000 kronor per år.

Användningen av ROT-avdraget ökade mycket snabbt från införandet fram till 2014. 2015 ökade utnyttjandet ytterligare till följd av beslutet om nedtrappning av avdragsrätten till 30 procent 2016, vilket gjorde att många tidigare hade sina ROT-arbeten. Efter den kraftiga nedgången 2016 som delvis fortsatte under 2017 har utnyttjandet av ROT-avdraget stigit något och var 2019 knappt 10 miljarder. Antalet personer som använde ROT var detta år drygt 1 miljon.

Tabell 1. ROT-avdrag, beskattningsår 2009–2019

År	Antal köpare	Antal utförare	ROT-avdrag, mnkr
2009	268 708	37 316	3 364
2010	853 878	60 509	13 164
2011	909 378	63 803	13 522
2012	965 135	65 730	14 357
2013	998 382	65 896	14 675
2014	1 108 733	67 907	16 887
2015	1 214 026	67 785	19 788
2016	1 033 905	61 822	11 193
2017	997 327	58 762	9 258
2018	989 950	57 471	9 352
2019	1 021 992	57 796	9 875

Anm.: Om vi antar att siffran för 2014 var normal borde volymen 2017 varit drygt 10 miljarder om vi endast räknar med effekten av neddragningen från 50 procent till 30 procent.

En rad analyser av effekterna av ROT-avdraget har gjorts. Redan 2001 konstaterade Riksdagens revisorer att avdraget under 1990-talet påverkade fastighetsägare att genomföra åtgärder, det vill säga ledde till en större marknad. Man drar också slutsatsen att avdraget till viss del verkar ha omvandlat svart arbetskraft till vit. Man konstaterar att den generella bilden är att efterfrågan på möjligheten att betala svart ökade efter 1999 när ROT-avdraget togs bort.

Erfarenheterna för perioden efter 2008 pekar entydigt på att ROT-avdraget bidragit till att skapa nya och vita jobb, liksom till att minska svartjobbet och att minska acceptansen för svartjobb i samhället. Skatteverkets undersökning från 2011 (rapport 201101) pekar på en mindre överflyttning från svart till vitt, men verket konstaterar att det finns flera faktorer som pekar på att den relativt låga siffran kan vara en underskattning. Uppskattningarna vad gäller sysselsättningsökningen varierar mellan olika undersökningar, men synes av flertalet bedömare vara kring 20 000–25 000 nya vita jobb¹⁶ (Företagarna, Tillväxtanalys, Sveriges Byggindustrier). Detta inkluderar inte den positiva effekten av att företagen kan få större omsättning att slå ut fasta kostnader på, och därmed ökade möjligheter till lönsamhet och expansion även på andra delmarknader. Det inkluderar inte heller att många ROT-arbeten överskrider maxbeloppet och att det därmed uppstår extra vita intäkter över taket, som annars sannolikt varit svarta.

Beräkningarna gäller sysselsättningseffekten fram till 2015, innan ROT-avdraget sänktes från 50 procent till 30 procent. Sveriges Byggindustrier skattade den möjliga effekten av sänkningen till att omkring 8 000 vita jobb riskerade att försvinna.¹⁷ Senare beräkningar från Företagarna visar att under 2016 och 2017, när avdraget minskade, försvann drygt 6 000 vita heltidsjobb, och att antalet företag som verkade på marknaden gick ned från knappt 68 000 till knappt 59 000. Antalet köpare gick ned avsevärt och volymen utbetalda ROT-avdrag minskade också kraftigt (även med hänsyn taget till att siffran för 2015 blåstes upp av vetskapen om att avdraget skulle minska 2016).

En analys av HUI Research visar att en återgång till 50 procent avdrag samt en höjning av takbeloppet till 100 000 kronor kan beräknas ge mellan 6 400 och 7 500 nya vita heltidsarbeten i ROT-sektorn (Byggmaterial maj 2021). Detta stämmer således väl med det antal jobb som försvunnit enligt undersökningarna ovan.

Vad gäller avdragets självfinansieringsgrad skiljer sig uppskattningarna mycket kraftigt åt mellan olika analyser, framför allt beroende på olikheter i antagandena om vad och hur mycket som skulle blivit gjort svart om inte avdraget funnits. En annan osäkerhet gäller vad som inte skulle blivit gjort alls och vad hushållen i så fall hade konsumerat. Den enda mer direkta undersökningen av hur mycket av omsättningen

¹⁶ Dock med svårighet att skatta hur många av dessa som skulle tillkommit utan avdraget. Den senaste rapporten (tillväxtanalys ÅM 2020-02) bedömer effekten till mellan 11 000–15 000 nya jobb direkt, och ytterligare ca 2000–5000 i indirekta effekter.

¹⁷ Sveriges Byggindustriers beräkningar utgår från att ROT-avdraget reduceras med 3,2 miljarder kronor om året, det vill säga avdraget som staten betalar direkt till företagen. Omsättningen i byggbranschen minskas då med denna summa plus konsumenternas andel av arbetet, även den 3,2 miljarder eftersom avdraget är 50 procent. Utöver detta så försvinner även kostnaden för material, 30 procent eller 1,9 miljarder. Den totala omsättningsminskningen blir då $3,2 + 3,2 + 1,9 = 8,3$ miljarder kronor. Varje sysselsatt i branschen genererar ca en miljon i omsättning och följaktligen hotas upp till 8 300 arbetstillfällen.

som skulle försvinna till den svarta marknaden gjordes av Företagarna och Byggbranschen i samverkan (2011) – där drygt en fjärdedel av företagen anger att minst en fjärdedel av omsättningen skulle försvinna utan avdrag. Bland dessa företag förväntar sig flertalet att omsättningen går ned mellan 25 och 49 procent.¹⁸ Antar vi att dessa siffror gäller även idag, skulle det innebära att omkring 7–8 procent av branschens omsättning och sysselsättning riskerar att försvinna utan ROT. Det motsvarar knappt 30 000 jobb. Med tanke på att avdraget minskat 2016, kan antalet vara något lägre nu. En grov beräkning av de statsfinansiella effekterna under antagande att dessa jobb är vita istället för svarta medför en självfinansieringsgrad på lite under eller runt 1, beroende på vilket antagande vi gör om vad dessa personer annars hade gjort. Tillväxtanalys sysselsättningsstudie pekar på en självfinansieringsgrad runt 60 procent. Analyserna från Företagarna och Byggbranschen i samverkan indikerar högre självfinansiering, men även lägre självfinansieringsgrader har redovisats i debatten.¹⁹

Vid ett antagande om ett timpris exklusive moms på 500 kronor, samt ett antagande att 50 procent av arbetet ändå genomförts och att av resten hade 30 procent gjorts svart och 20 procent inte gjorts alls, blir självfinansieringsgraden drygt 80 procent. Sammanfattningsvis kan man konstatera att reformen har en hög självfinansiering om andelen nya jobb uppgår till drygt 20 000 personer²⁰, alternativt om andelen av ROT-arbeten som annars varit svarta eller inte utförts alls uppgår till omkring 50 procent eller mer.

En tydlig och positiv effekt är att ROT-avdraget haft stor betydelse för att minska svartjobbet och även acceptansen för svartarbete. Undersökningen från Företagarna och Byggbranschen i samverkan visade några år efter införandet (2011) att 90 procent av företagen i branschen ansåg att avdraget bidrog till en minskning av svartjobbet. Bara 3 procent av företagen uppgav att det var vanligt eller mycket vanligt att kunder frågar om att få arbetet utfört utan kvitto, jämfört med 45 procent innan reformen. Som Sveriges Byggindustrier noterar var svartarbetet mot hushållssektorn före reformen så vanligt att seriösa företag i många fall helt avstod dessa mindre projekt eftersom de blev tillfrågade endast för att lämna en offert som det svarta jobbet kunde jämföras med. I en annan undersökning från 2015 (Företagarna) angav 74 procent av de tillfrågade företagen i byggbranschen att det innan ROT-avdraget var vanligt eller mycket vanligt att kunder bad att få ”arbeten utförda utan kvitto”. Bara 1 procent angav att det var vanligt 2015.

Ingen motsvarande undersökning har gjorts efter minskningen av avdraget till 30 procent 2016. Statistiken ovan från Skatteverket pekar dock på att siffrorna försämrats, och bygg- och installationssektorn ser tyvärr tydliga tecken på att svartarbetet ökar igen (SvD debatt, Måleriföretagen). En Kantar Sifo-undersökning

¹⁸ ROT-marknaden är viktig framför allt för företag med mindre än 10 anställda där den utgör omkring hälften av omsättningen.

¹⁹ Uttalanden från Finansdepartementet pekar på att departementet antar en lägre självfinansieringsgrad på omkring 20 procent.

²⁰ Ett nytt jobb nytt byggsektorn antas leda till ett nytt jobb i samhället totalt sett, dvs ingen korrigering för följdeffekter i andra sektorer av ökad byggproduktion).

visar också att 48 procent av allmänheten anser att benägenheten att köpa svarta tjänster ökat (28 procent svarar oförändrat, 7 procent minskat och 17 procent vet ej). Nettotalet²¹ är således 41 procent, vilket tydligt indikerar ökade inköp av svarta tjänster (Måleriföretagen och BI, januari 2018). Även statistiken ovan från Skatteverket, vad avser den ökande andelen företag i byggsektorn som upplever konkurrens från svarta företag, pekar på en negativ utveckling sedan avdraget minskade.

Bygghandelskommissionen drar samma slutsats av den tillgängliga statistiken (rapport 2020:3) och betonar därför vikten av att säkerställa att det avdragsgilla ROT-arbetet faktiskt utförs av beskattad arbetskraft och av arbetskraft som har rätt att vistas och arbeta i Sverige, och därmed har mesta möjliga effekt för att minska svartarbete och fusk.

3.4 RUT-avdraget

RUT-avdraget infördes 2007 som ett skatteavdrag för köp av hushållsnära tjänster. 2009 gjordes det om genom fakturamodellen (samma som ROT, se ovan). Liksom ROT var avdraget 50 procent av arbetskostnaden. Avdraget har därefter utvidgats till andra tjänster (fler trädgårdstjänster, it-tjänster i hemmet, reparation av vitvaror etc.). Avdragsbeloppet har ökat till 50 000 kronor och ska enligt 73-punktsprogrammet öka ytterligare till 75 000 och även vidgas ytterligare. De sammanlagda RUT-avdragen uppgick till cirka 5,7 miljarder kronor under 2019. Antalet användare har ökat kontinuerligt och var 2019 drygt 1 miljon personer. Också antalet utförande företag har ökat och var samma år närmare 22 000 stycken.

Tabell 2. RUT-avdrag, beskattningsår 2009–2019

År	Antal köpare	Antal utförare	RUT-avdrag, mnkr
2009	113 232	5 816	277
2010	319 709	12 204	1 341
2011	408 027	13 546	1 752
2012	482 916	15 442	2 181
2013	548 970	16 626	2 535
2014	615 673	17 454	3 055
2015	667 471	17 072	3 373
2016	727 277	17 853	3 704
2017	893 550	20 449	4 639
2018	965 710	21 081	5 063
2019	1 022 877	21 868	5 689

Utvärderingarna av RUT-avdraget pekar också på stora positiva effekter vad gäller sysselsättning och minskning av svartjobb. I en första modellanalys av effekterna som en del i underlaget inför beslutet beräknade Konjunkturinstitutet (KI) effekterna av reformen till i basfallet cirka 10 000 nya jobb, eller 4 timmars extra vitt arbete per

²¹ De som svarar ökat minus de som svar minskat.

person och år (Konjunkturinstitutet, 2005). Av dessa timmar kommer 21 procent från minskad tid i icke-arbete, 61 procent från minskat svartarbete och 36 procent från minskat hemarbete. När hemarbetet minskar frigörs tid som kan utnyttjas för fritid eller marknadsarbete. I basfallet antogs köparna av de prisnedsatta hushållstjänsterna utnyttja 50 procent av den frigjorda tiden för fritid ($0,73/1,46 = 0,50$). Till följd av det ökade arbetet var reformen enligt KI:s modeller självfinansierande.

Analysen efter reformens genomförande pekar också på en betydande effekt på sysselsättningen och även på företagandet (som inte KI analyserade). Tillväxtanalys (PM 2018: 2019:08) som analyserat perioden 2009–2015 anger att reformen då gett cirka 8 500 extra jobb, medan andra bedömningar (Almega, Företagarna, About Time) pekar på omkring 17 000 (?)–30 000 nya jobb. Den stora skillnaden förklaras av att Tillväxtanalys antagit att utvecklingen i sektorn utan avdrag skulle varit den samma som i hushållstjänstesektorn i stort, medan övriga analyserar den faktiska sysselsättningsutvecklingen i RUT-företag. Samtliga studier pekar också på att de nyanställda i hög grad kom från arbetslöshet (alternativt svartjobb), och i hög grad även var utrikes födda.

HUI (Handelns Utredningsinstitut) summerar i rapporten RUT-avdraget – en utvärdering av RUT-avdragets offentligfinansiella konsekvenser (2020), att RUT-avdraget 2018 skapade cirka 13 000 jobb till personer som tidigare varit arbetslösa eller stått utanför arbetsmarknaden. RUT-tjänsterna utfördes under detta år av över 21 000 företag. Dessa företag omsatte strax över 10 miljarder kronor på RUT-tjänster och sysselsatte sammanlagt mer än 50 000 personer. HUI:s utredning visar att RUT-avdragets nettokostnad för den offentliga sektorn 2018 var 564 miljoner kronor. Detta kan jämföras med att RUT vid en första anblick ser ut att kosta strax över 5 miljarder kronor (5 063 miljoner kronor betalades ut i RUT-avdrag 2018). Att nettot blir betydligt mindre beror på tre saker: RUT har skapat arbetstillfällen (vilket bidrar med 2 498 miljoner kronor i ökade skatteintäkter och minskade bidrag), de som köper RUT-tjänster frigör tid och arbetar därför mer (vilket bidrar med 1 500 miljoner kronor) och arbete som tidigare utfördes svart utförs sedan RUT:s införande vitt (vilket bidrar med 501 miljoner kronor). Självfinansieringsgraden är därmed cirka 90 procent.

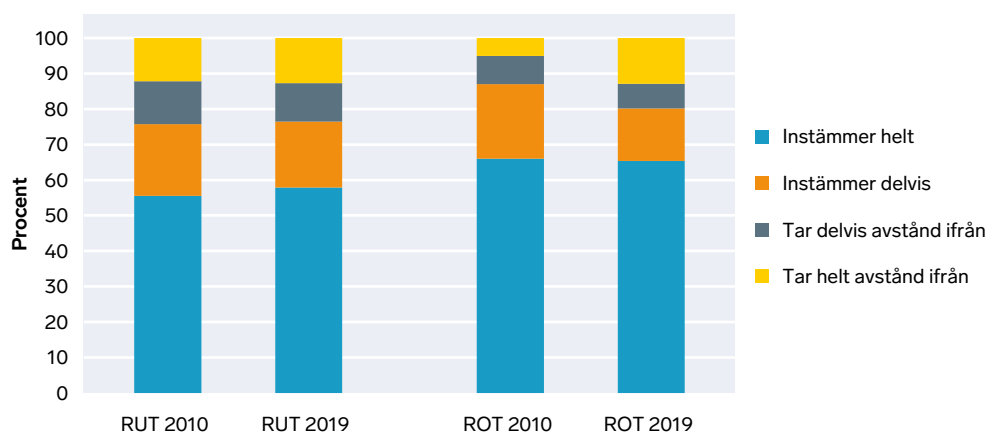
Riksrevisionen har i rapporten RUT-avdraget – konsekvenser av reformen (RiR 2020:2) analyserat effekter och kostnader. Slutsatsen är att RUT-avdraget har lett till att vissa grupper som köper tjänsterna arbetar mer och höjer sina inkomster. Detta gäller framför allt barnfamiljer. En annan slutsats var att sysselsättningsgraden, den genomsnittliga arbetsinkomsten och den genomsnittliga disponibla inkomsten var högre för de utrikes födda som fick ett RUT-arbete än för deras jämförelsegrupp. Utrikes födda som börjat arbeta i RUT-branschen har fått högre inkomster och starkare ställning på arbetsmarknaden. Riksrevisionen pekar också på att omkring 20–25 procent av de nya RUT-jobben utförs av personer som året innan inte var bokförda i Sverige, det vill säga RUT har sannolikt medfört en arbetskraftsinvandring. Detta minskar effekterna på arbetslösheten för i Sverige boende arbetslösa. Riksrevisionens slutsats är därmed också att självfinansieringsgraden är osäker.

En undersökning från Skatteverket 2011 (Rapport 201101) frågar RUT-användare om hur de innan avdraget fått dessa tjänster utförda. 65 procent svarade då att de gjort det själva, 6 procent att de köpt svart samt 7 procent att arbetet inte blev gjort.²² En grov beräkning utifrån användandet av RUT-avdrag 2019 visar att hushållen totalt sett köpte RUT-tjänster motsvarande drygt 26 miljoner timmar. Om vi skulle anta samma effektivitet i städningen (och inget svartarbete) har det frigjort samma mängd obetalt hemarbete.

3.5 Studier av sammantagna effekter på skattemoralen av RUT och ROT

Skatteverkets analyser visar att det finns en mycket positiv syn på ROT- och RUT-avdragen bland allmänheten. Mer än tre fjärdedelar instämmer således helt eller delvis i påståendet att det är bra med avdrag för dessa tjänster (diagram 16). Skatteverkets undersökning visar också, kanske tvärtom vad man skulle tro, att det är något fler män som använt RUT-avdraget, medan det är fler kvinnor som använt ROT-avdraget. Kvinnor är också generellt sett mer positiva till avdragen än männen, vilket kan bero på att det framför allt avlastar kvinnor som annars drar det tyngsta lasset vad gäller hemarbete (diagram 18).

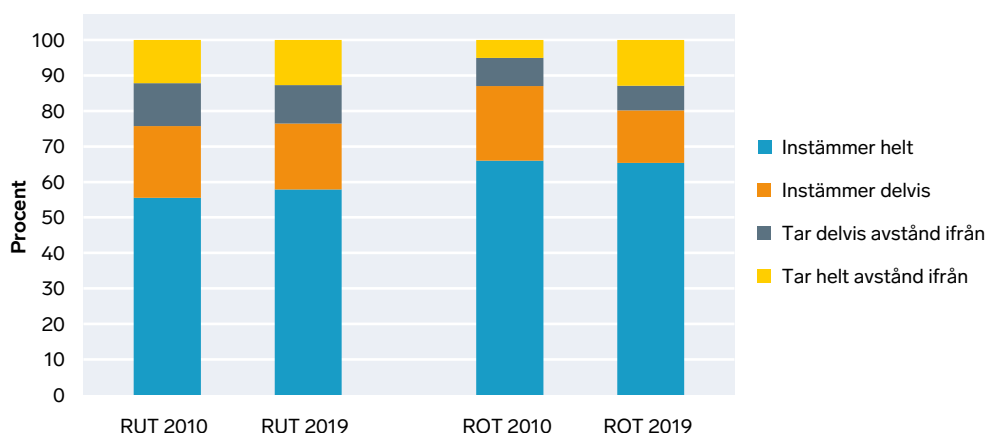
Diagram 16. Allmänhetens syn på påståendet: Det är bra med skatteavdrag för RUT- och ROT-tjänster

Källa: Skatteverket, 2020

²² Även en kandidatuppsats "Bidrar antalet köpta ROT- och RUTarbeten till ojämlikheter i inkomst?" av Anton Sjödin Wågberg, Umeå Universitet, 2017 pekar på ett ökat arbetskraftsutbud från främst de som köper RUT-tjänster.

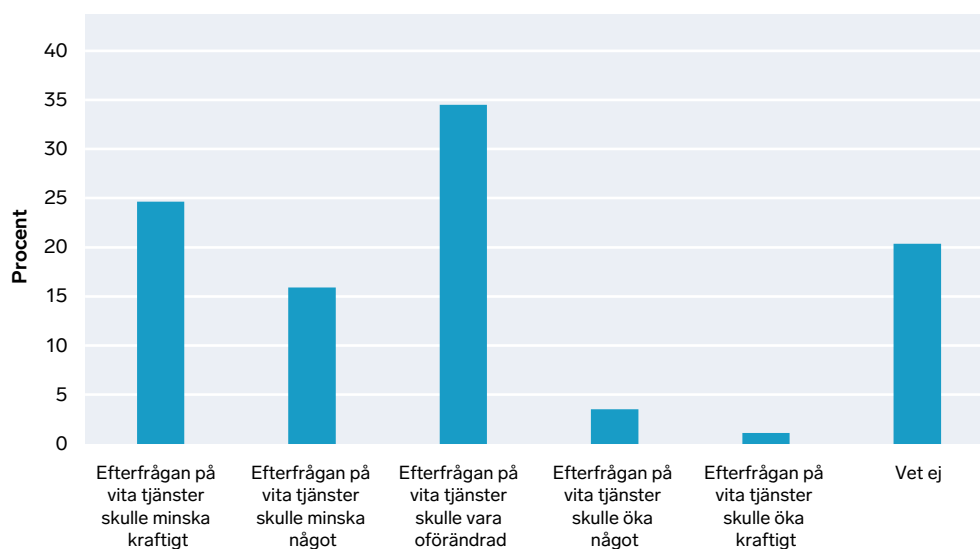
Diagram 17. Allmänhetens syn på påståendet: Det är bra med skatteavdrag för RUT- och ROT-tjänster

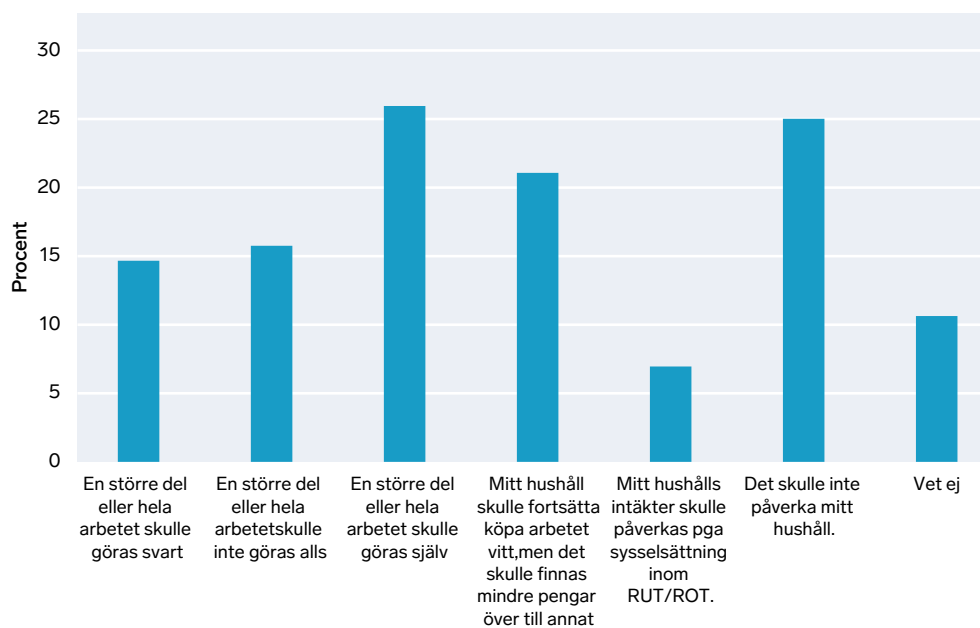
Andra analyser visar mycket tydligt att acceptansen för svartjobb och för att köpa svarta tjänster minskat mycket kraftigt sedan ROT- och RUT-avdragen infördes. Demoskop drar i en analys för Skatteverket slutsatsen att andelen som skulle försöka köpa arbetet svart om de skulle anlita någon för ett arbete i sitt hem har minskat kraftigt mellan 2005 och 2019. Andelen som svarat ”Ja, troligen” eller ”Ja, absolut” har gått ned från 37 till 9 procent. Andelen som svarat ”Nej, absolut inte” eller ”Nej, troligen inte” har ökat från 38 till 74 procent. En annan fråga visar också att andelen som svarat att de köpt någon tjänst svart under det senaste året har minskat kraftigt mellan 2005 och 2019, från 32 till 13 procent.

Undersökningen drar sammanfattningsvis slutsatsen att hushållens medvetna konsumtion av svarta tjänster har minskat från cirka 11 miljarder kronor år 2005 till cirka 3 miljarder kronor år 2019. Detta kan sägas utgöra en lägre gräns för omfattningen av hushållens svartköp eftersom hushållen sannolikt inte är medvetna om att vissa inköp kan vara svartköp. Riskerna för fler svarta jobb och ökad kriminalitet innebär också, som nämnts ovan, att Ekobrottsmyndigheten och Skatteverket är starkt kritiska till de förslag att avskaffa ROT som diskuteras i Jämlikhetskommissionens rapport.

Även en undersökning av hushållens syn från Svenskt Näringsliv bekräftar de positiva effekterna av avdragen. Omkring fyra av tio hushåll anger således att efterfrågan på vita tjänster skulle minska om avdraget togs bort (diagram 18), och omkring vart sjätte hushåll anger att de svarta köpen skulle öka (diagram 19). En annan intressant siffra är att omkring vart 11:e hushåll anger att hushållets inkomster skulle gå ned (sannolikt till följd av en bedömd lägre efterfrågan på de tjänster det företag där de arbetar erbjuder).

Diagram 18. Hur skulle hushållets efterfrågan på vita tjänster påverkas om avdraget togs bort?

Källa: Svenskt Näringsliv

Diagram 19. Hur skulle ditt hushåll påverkas om RUT- och ROT-avdraget skulle tas bort?

3.6 Utländska erfarenheter

Ett RUT-liknande avdrag finns sedan 1997 i Danmark med ändrade regelverk över åren. Det nuvarande regelverket i Danmark, den så kallade Boligjob-ordningen, har funnits i olika former i Danmark från juni 2011. Boligjob-ordningen ger konsumenter ett skatteavdrag för arbetskostnader för olika typer av hushållsarbete samt för olika typer av underhåll i hemmet. Konsumenten får göra avdrag på upp till 12 000 danska kronor. Avdragets värde är cirka 27 procent av arbetskostnaden. Motivet till införandet av Boligjob-ordningen var att skapa sysselsättning, genom att minska hushållens gör-det-själv-arbete och köp av svarta tjänster.

En rapport från Danske Erhvervsministeriet avseende det danska RUT-avdraget för perioden kring millennieskiftet visar att av den i Danmark frigjorda tiden gick 10–20 procent till att kunderna istället förvärvsarbetade mer. Den danska studien visar också att omkring 13 procent av allt svartjobb i Danmark var kopplat till hemtjänster (främst städning och trädgårdsarbete).²³ En utvärdering av perioden mellan 2011 och 2014 (redovisas i Tillväxtanalys 2018:23) visar att upp emot var sjätte användare av avdraget skulle köpt svarta tjänster om avdraget inte funnits. Det finns därmed sannolikt betydande positiva effekter både vad avser mindre gör-det-själv – och dessutom mindre svartjobb. Till detta kommer de positiva effekterna av nya företag, fler anställda etc. Utvärderingen konstaterar att dessa effekter är positiva men inte statistiskt signifikanta.

I Finland finns ett system mycket likt det i Sverige vad avser ROT och RUT. Man kan där få avdrag för hushållsarbete som utförs i hemmet eller fritidsbostaden. Sådant arbete är exempelvis städning, barnpassning, renovering av en bostad och installation av it-utrustning. Avdraget uppgår till 50 procent av arbetets andel inklusive moms. Maxbeloppet på arbetskostnaden är 5 000 euro per vuxen person i hushållet, vilket ger en maximal avdragsrätt på 2 500 euro minus en självrisk på 100 euro, det vill säga 2 400 euro per år.

Utvärderingen av det finska systemet pekar på att den svarta delen av hushållstjänstemarknaden minskade från 62 till 8 procent när avdraget infördes. Samma analys visar vidare att 60 procent av svartarbetet vad avser renoveringar försvann i och med ROT-systemet i Finland (Skatteverket rapport 201101).

Även i Belgien finns ett system för att underlätta hushållens köp av vita hushållsnära tjänster (utformat som ett tjänstekupongsystem. Den utvärdering av systemet som Tillväxtanalys redovisar anger en stark sysselsättningsökning i hushållsnära företag där en stor andel tidigare varit arbetslösa. Vad gäller minskat svartjobb bygger utvärderingen på enkäter. 5 procent av de som arbetar inom systemet uppgav att de tidigare arbetade på den svarta arbetsmarknaden och 17 procent av användarna medger att de tidigare använt svart arbetskraft. Samtidigt uppger drygt 45 procent av anställda i tjänstekupongföretag att arbete inom systemet är en väg ut ur svartarbete. Slutligen anger drygt en tiondel av de belgiska användarna att de kunde öka sin arbetstid eller

²³ De danska studierna pekar inte på någon stor effekt på svartarbetet när avdraget infördes, men däremot på ökat svartjobb när det minskade.

anställningsbarhet, eftersom de lejde bort vissa arbetsuppgifter i hemmet med hjälp av tjänstekupongerna. Drygt en tiondedel av användarna uppger vidare att de skulle behöva minska sin arbetstid om inte kupongsystemet fanns. Bland de personer som angav att de kunde arbeta flera timmar tack vare systemet uppgav 60 procent att kupongsystemet gör det möjligt för dem att arbeta minst en extra dag i veckan. Precis som i Danmark var alltså effekten på arbetsutbudet betydande.

3.7 Summering av erfarenheterna

För att åtgärda problemen med alltför höga lönekostnader ur såväl ett sysselsättningsperspektiv som för att bekämpa svartjobb har ett flertal olika åtgärder testats. Dessa har dels varit olika typer av lönekostnadsstöd till företag som anställer personer som står långt från arbetsmarknaden, dels insatser (framför allt ROT- och RUT-avdraget) huvudsakligen syftande till att sänka kostnaden för hushållen för att därmed både öka den vita efterfrågan och bekämpa svartjobben.

En rad olika utvärderingar av reformerna har gjorts. Även om dessa ger något olika resultat kan erfarenheterna grovt summeras så här:

- Betydande efterfråge- och sysselsättningseffekt om priset för hushållen går ned både till följd av ny efterfrågan och till följd av minskad svart efterfrågan.
- En betydande del av den ökade sysselsättningen är personer som tidigare var arbetslösa eller ej deltog på arbetsmarknaden.
- Kostnadssänkande åtgärder är mycket effektiva mot svartjobb.
- Reformerna gynnar kraftigt seriösa företag.
- Lägre acceptans för svartjobb.
- Stor positiv effekt på nyföretagandet.
- Viss, men mindre, positiv effekt på hushållens arbetskraftsutbud.
- Viss, men mindre, effekt på hushållens gör-det-självt-arbete.
- Hög grad av självfinansiering tack vare att svarta jobb blir vita.

Dessa slutsatser är mycket relevanta också vad avser kopplingen mellan lönekostnaderna och konkurrensen med gör-det-självt eller svartjobb, liksom vad gäller kopplingen mellan kostnadsnivån och antalet jobb. Som rapporten visat har lönekostnaderna (och därmed konsumentpriserna) en direkt och stark koppling till denna typ av konkurrens. Kopplingen är starkare ju förhållandevis lägre utbildnings- och kompetenskraven på tjänsten är.

4. Sammanfattande diskussion

Existensen av svarta jobb har starka direkta kopplingar till annan kriminalitet. Det underminerar etik och moral (inte minst skattemoralen) i samhället, samtidigt som svartjobb och kriminella företag försvårar eller hindrar tillväxt i och slår ut seriösa företag och därmed försvagar tillväxten totalt i ekonomin. Lågproduktiva svarta verksamheter slår ut högproduktiva vita. Utslagning av många vita jobb under coronapandemin och därmed ett hotande utanförskap för många, gör dessa frågor än viktigare i samband med återstarten av ekonomin. Förutsättningarna för nya vita jobb måste säkras.

Konkurrensen från svartjobb och kriminellt företagande är betydande för många seriösa företag. Mer än vart femte företag upplever konkurrens från skattefuskande kriminella företag. Läger vi till företag som bryter mot andra typer av regelverk är det mer än vart tredje företag som känner av denna konkurrens.

Att bekämpa kriminalitet är en grundförutsättning för varje samhälle och även för en väl fungerande marknadsekonomi. Åtgärder för att minska problemet behövs vad gäller utbudet av svarta tjänster och därmed mot förekomsten av kriminella företag, men även för att öka efterfrågan på vita tjänster. Svenskt Näringsliv har tidigare publicerat en rad skarpa förslag för att motverka brott direkt mot företagen (stöld, rån, snatterier, utpressning med mera (Svenskt Näringsliv 2021b).²⁴ Svenskt Näringsliv har vidare presenterat en rad konkreta åtgärder för att motverka kriminalitet inom arbetskraftsinvandringen (Svenskt Näringsliv, 2021a).

Även flera branschsammanlutningar har presenterat åtgärder och förslag för att bekämpa svarta jobb och kriminalitet. Ett exempel är Bygghandelskommissionen som tillsatts gemensamt av branschorganisationen Bygghandelsnämnden, de olika bygghandeln, enskilda byggföretag och byggherrar för att ”kartlägga och analysera kriminalitet inom byggsektorn samt föreslå åtgärder för att komma till rätta med dessa företeelser”. Kommissionen ska under vintern/våren 2022 lägga en slutrapport med förslag på konkreta åtgärder. Man har hittills i underlagsrapporter diskuterat åtgärder mot svartjobb i ROT-systemet samt kriminella planerade konkurser. Ett annat exempel är transportsektorn där branschen efterfrågar effektivare kontroll av den yrkesmässiga trafiken. Transportföretagen ser ett behov av fler kontrollanter och att olaglig trafik motarbetas ännu mer.

Vad gäller efterfrågan på svarta tjänster kännetecknas den svenska arbetsmarknaden av relativt sett höga lönekostnader i flertalet hushållstjänstesektorer. Sverige har

²⁴ Svenskt Näringsliv ingår även i en samverkansgrupp tillsammans med LO och åtta myndigheter i syfte att gemensamt motverka arbetsmarknadskriminalitet både på nationell och regional nivå.

också internationellt sett höga marginalsatser och skattekilrar. Höga priser och höga skattekilrar minskar hushållens efterfrågan på framför allt olika typer av tjänster. Istället för att köpa tjänsten vitt på marknaden ökar risken för att hushållen istället köper tjänsten svart, alternativt utför tjänsten själv eller låter bli att konsumera den.²⁵

Höga svenska lönekostnader och lönesatser är också en bidragande faktor till att andelen jobb med låga utbildningskrav eller låga krav på erfarenhet är låg i Sverige. Detta försvårar etableringen på arbetsmarknaden för ungdomar och kanske framför allt för nyanlända i Sverige, där både utbildningsnivå och svenska språkkunskaper kan vara lägre. Att komma in på arbetsmarknaden är den sannolikt enskilt viktigaste faktorn för att också integreras i samhället. Sänk företagets kostnader för att anställa med fokus på jobb med låga formella utbildningskrav

Kombinationen av å ena sidan en hög arbetslöshet i vissa grupper och å andra sidan höga lönekostnader ökar risken för svartarbete som slår hårt mot de seriösa företagen. Också de höga skattekilrarna, framför allt för den typ av tjänster där effektivitetskillnaderna mellan svarta och vita jobb är relativt små, bidrar till lägre effektivitet i ekonomin. Ju högre kostnaderna för de vita tjänsterna är, desto större blir denna risk.

Det behövs en effektiv och uthållig kontrollverksamhet från relevanta myndigheter inom ramen för befintliga befogenheter. På skatteområdet har tyvärr antalet skattekrevisioner minskat till cirka 4 000 per år från cirka 18 000 per år under 1980-talet. Samtidigt har företagen belagts med ökade administrativa bördor såsom exempelvis personalliggare, utan önskad effekt på osund konkurrens.²⁶ Härutöver kan även andra åtgärder övervägas för att bekämpa kriminalitet och företag som bryter mot regelverken, såväl vad gäller att försvåra utbudet av svarta tjänster och kriminellt företagande som att minska efterfrågan. Vad gäller utbudet behövs insatser som på olika sätt försvårar kriminella företags och kriminella personers verksamhet, och innefattar åtgärder som ökade resurser till polis och rättsvårdande enheter. Därutöver bör möjligheten till informationsdelning mellan myndigheter kartläggas utifrån vad som ryms inom dagens regelverk. Om en analys skulle leda till att denna delningsmöjlighet bör utökas är det angeläget att den utformas utan att rättssäkerheten för enskilda riskeras.

Andra viktiga reformer är en översyn av skatte- och bidragssystem så att det blir mer lönsamt att ta ett arbete. Därmed minskar även incitamenten att ta ett svart arbete. Åtgärder som minskar kostnaderna att anställa är också viktiga inslag för att stimulera företagets anställningsplaner.

Det är vidare viktigt att utforma regelverket så att det är lätt att göra rätt. Ju mer komplicerat ett regelverk blir, desto större fördel får de företag som helt går runt regelverket.

På efterfrågesidan visar ROT- och RUT-reformen att åtgärder som minskar skattekilrarna är effektiva. Erfarenheterna pekar tydligt på att dessa åtgärder haft viktiga och positiva effekter vad gäller att skapa nya vita jobb. Även andra åtgärder som minskar skattekilrarna kan vara viktiga. ROT och RUT är vidare en beprövad reform

²⁵ Eller ersätter tjänsten med en produkt, t ex en robotdammsugare istället för städtjänster.

²⁶ Ny rapport från Skatteverket bekräftar att personalliggare saknar effekt | Fokus på skatterna (svensktnaringsliv.se)

som med snabba effekter, och som vad gäller hushållens acceptans och efterfrågan på svartjobb, visat sig vara ett av de bästa verktygen staten och samhället har mot svartarbete, fusk och mygel.²⁷

Det är därför angeläget att regelverken kring ROT och RUT fortsätter att utvecklas och utvidgas. På kort sikt bör åtgärder som har störst effekt på utanförskapet prioriteras, där även konjunkturmässiga aspekter bör vägas in. Ur ett mer långsiktigt perspektiv skulle regelverket bli mer logiskt och begripligt om det byggde på ett mer principiellt synsätt där utgångspunkten är ett generellt avdrag för privatpersoners köp av tjänster avsedda för boende, hushåll och fastighet. Med en sådan utgångspunkt kan det därefter diskuteras vilka tjänster som eventuellt bör undantas från avdragsrätten. Ur ett mer kortsiktigt perspektiv är det rimligt att koncentrera sig på sådana åtgärder som mest kraftfullt kan bidra till att minska utanförskapet. Särskilt med tanke på att coronapandemin har lett till en betydande utslagning av jobb inom många tjänstesektorer. Detta talar i första hand för en utbyggnad av RUT där kvalifikationskraven ofta är relativt sett lägre än vad som gäller i ROT-sektorn. Det outnyttjade arbetskraftsutbudet kan därmed förväntas vara större i RUT-sektorn, medan ROT-sektorn snarast får anses överhettad. Man kan även fundera över gränsdragningen mellan ROT och RUT och om vissa mycket enkla reparationstjänster snarare borde ses som en hushållstjänst om de behövs för att hushållet ska fungera.²⁸

Även inom ramen för de nuvarande systemen kan dock åtgärder behövas. Vad gäller åtgärder mot svartjobb i samband med ROT pekar Bygghälsöns underlagsrapport på vikten av att kontrollera att det avdragsgilla arbetet faktiskt utförs av beskattad arbetskraft och av arbetskraft som har rätt att vistas och arbeta i Sverige. Man diskuterar möjligheter som att villkora rätten till ROT-avdrag med att utförare av ROT-tjänster ska vara skyldiga att i samband med en begäran om utbetalning enligt ROT-systemet lämna uppgifter, som möjliggör en kontroll från Skatteverkets sida av att arbetet har utförts av vit och laglig arbetskraft. En tredje åtgärd som lyfts är att kundens rätt till skattereduktion försvinner om det visar sig att svart eller illegal arbetskraft har använts vid utförandet av ROT-tjänsten.

Summering – behov av åtgärder:

Översyn av straff och prioriteringar.

Bättre möjligheter till samverkan mellan myndigheter och olika register.

Starkare incitament att arbeta vitt.

Utforma regelverket så att det är lätt att göra rätt.

Utveckla RUT och ROT.

Sänk företagets kostnader för att anställa, med fokus på jobb med låga formella utbildningskrav.

²⁷ Till detta kommer att ROT/RUT-systemen tack vare sin effektivitet att påverka efterfrågan även kan användas för att nå andra mål, inte minst vad gäller klimatomställningen där olika typer av grön ROT/RUT bör vara aktuella. Åtgärderna har även visat sig ha stor effekt vid djupare konjunkturedgångar. Dessa frågeställningar som dock ligger dock utanför ramen för denna rapport stärker än mer behovet av en utveckling av systemen.

²⁸ Till möjliga sådana reparationstjänster kunde höra: Byta ut wc stol, Byta ut elledning, Byta en radiator, Dra el eller vvs för hushållsapparater, Bygga en kompletteringsvägg för att sära på tonåringar eller Bygga upp en vägg för att avskilja hemmakontoret.

Referenser

About time; 2012–2020: RUTbarometern.

About time, 2015; Utan RUT sätter skattekilarna stopp.

Almega – HUI, 2020; RUTavdraget- En utvärdering av RUT-avdragets offentlig-finansiella konsekvenser.

Bergh, A och Henreksson, M, 2012; Varför går det bra för Sverige, IFN.

Bygghandelskommissionen, rapport 2020:1, Coronapandemins stödpaket riskerar bidra till arbetslivskriminalitet.

Bygghandelskommissionen, rapport 2020:2, Kriminalitet vid konkurser – snedvriden konkurrens och lurade skattebetalare.

Bygghandelskommissionen, rapport 2020:3, ROTavdraget och en sund byggmarknad.

Bygghandelsmaterial, 2021-05-18, Återställ ROT avdraget till 50 procent.

Daunfeldt, Sven Olof m fl, 2020, 18 000 fler i arbete. Effekterna av sänkt arbetsgivaravgift 2007. Timbro briefing paper # 27

Ekobrottsmyndigheten, 2018; Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet.

Ekobrottsmyndigheten, 2019; Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet.

Ekobrottsmyndigheten; Riskfaktorer – en vägledning för schysst konkurrens.

Företagarna, 2009, Svartjobb och illojal konkurrens.

Företagarna – Bygghandelsbranschen i samverkan, 2011; ROT-avdraget skapar fler vita jobb.

Företagarna, 2014; Illegal konkurrens – ett stort problem för svenska småföretag.

Företagarna – Sveriges Bygghandelsindustrier, 2015; Svartjobben kommer tillbaka med minskat ROT-avdrag.

HUI, WP 2019; How do firms respond to reduced labor costs? Evidence from the 2007 Swedish payroll tax reform.

IFAU, 2013-26; Sänkta arbetsgivaravgifter för unga.

Konjunkturinstitutet, 2007, Samhällsekonomiska effekter av skattelättnader för hushållsnära tjänster, Specialstudie 7.

Konjunkturinstitutet – SNS, 2019; Svenska skatter i internationell jämförelse.

Medlingsinstitutet 2019, Petter Hällberg och Christian Kjellström; Kollektivavtalen och de lägsta lönerna.

Riksrevisionen, RIR 2020:2; RUTavdraget – konsekvenser av reformen.

Skattebetalarnas förening, 2017; Skatteskolan och Sofias skatter.

Skatteverket, 2011-01; Om ROT och RUT och vitt och svart.

Skatteverket, 2018-03-26; Företagsundersökning.

Skatteverket, rapport 2020-01-16; Hushållens medvetna köp av svarta tjänster 2005 och 2019.

Skatteverket, rapport 2020-02-26; Svarta arbetsinkomster: beräkningar baserade på Skatteverkets revisioner.

Skatteverket, rapport 2020-05-12; Resultat från de årliga attitydundersökningarna 2019.

Svenskt Näringsliv, 2019; Lönens inverkan på Sveriges internationella konkurrenskraft – sammanfattande rapport.

Svenskt Näringsliv, 2020; Brottslighetens kostnader.

Svenskt Näringsliv, 2021a; Näringslivsagenda mot kriminalitet inom arbetskraftsinvandringen.

Svenskt Näringsliv, 2021b; Näringslivets prioriteringar inför nästa mandatperiod.

Sveriges Byggindustrier, 2017; Sju av tio byggföretag påverkas negativt av försämrat ROT-avdrag.

Sveriges Byggindustrier, 2018; Majoritet vill återställa ROT-avdraget.

Tillväxtanalys, PM 2015-10; Sänkt moms på restaurang- och cateringtjänster – slutrapport.

Tillväxtanalys, PM 2018-2 Branschspecifika skattelättnader – en internationell jämförelse.

Tillväxtanalys, PM 2018-1 RUT-reformen – en deskriptiv analys av företagen och företagarna.

Tillväxtanalys, PM 2019-02 ROT-reformen – beskrivning av företagens utveckling 2010–15.

Tillväxtanalys, PM 2019-08; Utvärdering av RUT-avdraget – effekter på företagens tillväxt och överlevnad.

Tillväxtanalys, PM 2020-02; Direkta och indirekta sysselsättningseffekter av ROT-reformen.

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2021